

ANNA MARIA GRÜNFELDER

VOJNA KRAJINA I REFORMSKI PROCESI U RANOM NOVOM VIJEKU, S POSEBNIM OSVRTOM NA PRIMORSKU KRAJINU I GRAD SENJ

Anna Maria Grünfelder
Karela Zahradnika 30
HR 10010 Zagreb
e-mail: annaruenfelder@hotmail.com

UDK: 94(497.5 Senj)"14/17"
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2009-11-27

Turska sila pred "vratima" habsburških zemalja bila je velika "pogonska snaga" za reformu državnopravnih institucija i tehničku modernizaciju, ne samo radi povećanja vladarove moći, nego i učinkovite obrane Carstva. Utjecaj turskih osvajanja na nastanak političko-državnih i financijskih instrumenata obrane Svetog Rimskog carstva Njemačke narodnosti i habsburških zemalja temeljito je istraživano. Međutim, utjecaj tih razvojnih procesa na Vojnu krajinu i na razvitak njezina obrambena sustava, zanemaren je, i to ne samo u standardnim djelima austrijskih povjesničara o Vojnoj krajini. Zato autorica istražuje kako su se razvojni procesi, koji su bili na djelu u unutrašnjosti habsburških zemalja, odražavali na Vojnu krajinu:

Razvojni procesi, to su u prvome redu reforme usmjerene na bolje funkcioniranje institucija Carstva – uprave, prava, financijskog sustava i vojske, započeti su od cara Maksimilijana I., "Posljednjeg viteza" (1469.-1519.). Na njih se, po uvjerenju autorice, može primjenjivati pojam "modernizacija", u smislu "civilizacijske ekspanzije" (Alfred Heuss¹). Autorica je ustanovila da su se Maksimilijanove reforme institucije Svetog Rimskog carstva odražavale i na Vojnu krajinu. Rezultat je bio tješnje povezivanje toga prostora sa zemljama Unutrašnje Austrije. U Vojnu krajinu uveden je centralizirani sustav upravljanja, što je rezultiralo "otuđivanjem" Krajine od Banske Hrvatske i militarizacijom prostora, koje će pridonijeti oblikovanju zasebnog profila "Krajišnika". Međutim, autorica se zbog njoj dostupnih arhivskih izvora, u ovome tekstu, ograničila na začetke reformskih procesa, koji će početkom 17. stoljeća biti prekinuti zbog preusmjerenja interesa habsburških vladara na Tridesetogodišnji rat. Nakon njegova završetka, prekinute reformske niti će se ponovno povezati, ali ne bez vidljivih tragova prijašnjih zastoja. (Nastavak reformi bit će tema zasebnog istraživanja).

¹ K.-G. FABER, 1971, 176, 177.

Otpor razvitku pružaju strukture u Vojnoj krajini, zatim činovnici koji se protiv profesionalizacije te sami krajišnici jer od rata žive.

Protestantska reformacija i zahtjevi protestantskih staleža za vjerskom slobodom za sve protestante bili su instrument pritiska staleža na vladare. U samoj Krajini reformacija se nije afirmirala. Ondje su presnažno djelovale ideje o velikom "križarskom ratu" i oslobađanju "kršćanske raje" od turskog jarma. Pod znakom "borbe protiv neprijatelja kršćanstva" uskoci su vodili i svoj rat protiv mletačkih brodova i podanika. Njihovo obrazloženje bilo je utoliko uvjerljivije, što je Mletačka Republika, jedna od prvih "sekulariziranih" država Europe, radi svojih državnih interesa potajno sklopila savezništvo s "neprijateljem kršćanstva" i u Europi vodila "antiklerikalnu" politiku. Zbog svojeg protivljenja Rimskom papi Mletačka Republika je bila kažnjavana najtežom kanonskom kaznom, interdiktom, te zabranom vršenja katoličkih vjerskih obreda.

No, velike oslobodilačke ideje više nisu imale pokretačke snage, tim više, što njezini promicatelji, zbog unutaraustrijskih sukoba između staleža i vladara, nisu mogli računati na pomoć izvana. Ideja se izjalovila i zbog toga, što se svaki začetak "osloboditeljske akcije" pretvorio u pljačkaški pohod. To se odražavalo na skrb za krajišnike u Hrvatskoj i Slavonskoj Krajini. Autorica smatra da treba opovrgnuti rašireni topos da su krajišnici bili ostavljeni na milost i nemilost i da su žrtvovani radi sigurnosti unutaraustrijskih zemalja. Srpski povjesničar Gligor Stanojević je svoj stav o Senjskim uskocima gradio na tezi da su oni, kao i svi krajišnici prije i kasnije te "uskočke epopeje, morali uložiti svoje glave, svoje živote za obranu "tuđih interesa" i da je "uskočka borba", borba za samobitnost i njihovo ljudsko dostojanstvo"². Naprotiv, izvori govore u prilog tvrdnji da su zemlje Unutrašnje Austrije nosile velik financijski, materijalni i ljudski teret. Pravu težinu tog tereta može se shvatiti tek kad se ima na umu da su financijsku i materijalnu pomoć morali namaći gosposštije, tj. seljaci, te obrtnici i stanovnici gradova. Za svako izdvajanje za Krajinu habsburški vladari morali su se hrvati sa staležima, a oni, mahom protestanti, naplaćivali su svaki pristanak konfesionalnim ustupcima. I habsburški vladari poput svojih protivnika, protestantskih staleža unutaraustrijskih zemalja, borili su se ne samo za moć i prevlast nego i za opstanak i sigurnost. Pojam "dostojanstvo", kojim Gligor Stanojević ahistorijski okarakterizira Senjske uskočke, može se prevesti kao "temeljni preduvjeti ljudske egzistencije. U tom svijetlu, ciljevi Dvora i dvorskih savjetnika u dalekome Grazu bili su gotovo identični s onima primorskoga stanovništva. Te dvije strane ne nalaze se na suprotnim pozicijama, niti su krajišnici bili samo žrtveni janci za tuđe potrebe: Krajišnici su branili Krajinu ne samo u tuđem interesu nego i radi sebe i svojih zajednica i obitelji.

Cljučne riječi: Vojna krajina, Primorska krajina, Senj, rani novi vijek

1. Reformski procesi modernizacije u ranom novom vijeku

A. Percepcija turske opasnosti u habsburškim zemljama

Turski prodor prema Srednjoj Europi nije bio samo vojni problem, nego "javna stvar" u habsburškim zemljama, kao i u Svetom Rimskom carstvu Njemačke narodnosti. Njihov pobjedonosni vojni pohod bio je zoran dokaz nefunkcionalnosti institucije carstva i slabosti vladajućeg feudalnog sustava, poglavito kad se radilo o nastojanjima za poboljšanje i unaprjeđivanje kvalitete državnopravnoga, upravnoga i financijskog sustava. No, "Turci" su bili i "dobrodošli" povod za pritiske. Car i habsburške nadvojvode opravdavali bi

² G. STANOJEVIĆ, 1973, 8, 310 i sljed.

uvodjenje zasebnog poreza ("*Tuerkensteuer*") i pokrenuli upravne reforme. U tom pogledu, "Turci" i "rat" bili su učinkovita "pogonska snaga" za reformu carstva i nasljedne zemlje: Unutrašnje Austrije. Za staleže "Turci" će također biti instrument pritiska na careve i kraljeve, jer su svoj pristanak na "odobranja" uvjetovali proširenjem vjerskih sloboda za protestante. Napoljetku, za protestante su Turci bili "nada" i "saveznici", kao što su i europske protuhabsburške sile, Francuska, Mletačka Republika, nekad i pape, radije surađivale s "neprijateljem kršćanstva" nego njegovale europsko i kršćansko zajedništvo. Rani novi vijek bio je razdoblje "sveprisutnosti" rata. Rat je bio svakodnevica, premda ne, ili ne podjednako, na svim područjima i u svim zemljama Europe. Pored područja s visokim stupnjem ugroženosti ili ratnog razaranja bilo je i predjela s relativnim mirom. No zbog velikoga broja ratnih žarišta ili buktinja, povjesničari govore o povišenom "belicitetu" ranoga novog vijeka.³

B. Reforma Svetog Rimskoga carstva Njemačke narodnosti

B. 1. Modernizacija tehnike ratovanja

Rat protiv turskih četa, na samim granicama habsburškoga kompleksa zemalja, suočavao je habsburške vladare s nužnošću osuvremenjivanja metode, strategije i instrumenata napada. Uspjesi jahačkih nomada (Huna, Tatara, Mađara) počivali su na pokretljivosti i na brzini ispaljenih strijelica. Zbog velike mobilnosti nisu im bile potrebne utvrde i obrambeni sustavi. Nišani su u pokretu, a da jahače nisu pokrivali pješadijski jurišni odredi.⁴ Viteški odredi u teškim oklopima i s kratkim hladnim oružjem nisu bili dorasli tim jurišnicima. Car Maksimilijan, "posljednji vitez", prepoznao je nedostatke tog ratovanja, nasljeđa feudalnog sustava, a shvatio je i prednosti tehničkih dostignuća ostvarenih tijekom 15. stoljeća: primjerice, napadačko vatreno oružje velikoga kalibra, topova na barut kao i "orgulje", tj. topove na sinhronizirano paljenje iz više željeznih cijevi. Sve su to sinonimi za radikalne promjene ratne tehnike u ranom Novom vijeku. Njihova primjena iznjedrila je tolike radikalne promjene vojne strategije da se može govoriti o "*vojnoj revoluciji*" (Winkelbauer⁵). Iz topova ispucani metci, najprije kameni, ubrzo i metci iz lijevanog željeza, postizali su snagu u putanji kretanja, koju su vojni inženjeri znali pravilno izračunati tek nakon Galilejevih zakona o slobodnom padu, a koji su ipak korišteni, tako da su stratezi njihovom primjenom stekli potrebna iskustva. Dometi pucanja su se povećali do 100 metara, a u slučaju podizanja cijevi u

³ J. BURKHART, 2007, 194.

⁴ F. FELBERBAUER, I. sv, 2007, 193.

⁵ T. WINKELBAUER, 2003, 409.

kutu od 45° čak i do 250 metara. Prototipovi topova - lagani, montirani na lafetama, služili su odbijanju napada na utvrde, dočim su teški topovi s kamenim metcima, s čvrstoga postolja na zemlji, pucali u zidove utvrda, ne bi li ih rušili i slomili otpor. Takvo je oružje rušilo 1453. godine Carigrad, a osuvremenjen (bez bitnih konstrukcijskih ispravaka) je tek u 19. stoljeću.⁶

Za vojno korištenje zakonitosti i prednosti balistike bilo je potrebno usavršavati metalurgiju, mehaniku i kemiju metaka i baruta, te tehnologiju serijske proizvodnje radi jednakomjernog djelovanja strjeljiva. Na području današnjih pokrajina Štajerske, Kranjske i Koruške nikle su radionice koje predstavljaju "pramajke" modernih tvornica, koje u svojim proizvodnim programima njeguju drevne zanate vezane uz proizvodnju oružja.⁷

B. 3. Profesionalizacija vojske

Uporedo s modernizacijom oružja morao je krenuti process *profesionalizacije institucija*. Profesionalizacija je najprije i najbrže zahvatila vojsku. Počeli su vojskovođe iz dinastije Oranje u Holandiji, koji su uveli svakodnevne vojne vježbe, "egzerciranje"⁸. Pod carem Maksimilijanom I. počeo je process zamjenjivanja viteških vojski, koje su služile na osnovi vasalskih obveza, plaćenicima. Isto tako, regrutiranje više nije isključivo u rukama vladara. Od vojne reforme cara Maksimilijana I. (1500. godine) staleži su izborili pravo osnivati svoje vojske: u početku su posezali za svojim podanicima. Staleškoj vojsci bila je namijenjena obrana zemlje. No, od te prakse Unutaraustrijsko dvorsko ratno vijeće odstupilo je kad su se krajem 16. stoljeća zahuktavale osvetničke i kaznene ekspedicije mletačke vojske na nadvojvodin teritorij, a car Rudolf II. nije bio spreman poslati svoje kraljevske snage u borbu protiv Mletačke Republike. Tada Senj, Rijeka i Kraljevica dobivaju pojačanje posade s "njemačkom zastavicom ("*Deutsches Faehnl*")", plaćenicima regrutiranim iz "puka", iz poljoprivredno "pasivnih" krajeva.⁹

B. 4. *Pecunia nervus rerum* – Novac je živac svih aktivnosti

Izreka humanista Eneje Silvije Piccolominija (1405-1464.) odražava svijest na tijesnu povezanost između rata, poreza i državne vlasti¹⁰. Enea Silvio Piccolomini zacijelo je imao na umu ne samo rivalstvo talijanskih gradova-

⁶ FELBERBAUER, II. sv., 2007, 194.

⁷ T. WINKELBAUER, 2003, 450.

⁸ F. FELBERBAUER, 2007, 185-193.

⁹ C. HORVAT, Monumenta historiam uscochorum spectantia. (I) sv. 32, Zagreb 1878, 192-194.

¹⁰ T. WINKELBAUER, 2003, 450.

država nego i svoja sjećanja na Kancelariju cara i kralja Friedricha III. Njegova su trajna natezanja sa staležima Reicha i austrijskih zemalja oko potrebnih financija uvelike sputavala učinkovitu obranu od ugarskih upada na austrijski teritorij. Talijanski kondotijere Gian Giacomo Trivulzio (1441-1518) odgovorio je francuskome kralju Ludovicu XII. 1499., koji ga je pitao što mu je potrebno za planirani osvajački pohod na Milanu: "*Tre cose, Sire, ci bisognano prepararare: danari, danari e poi danari.*"¹¹

Reforma financiranja ratovanja u pravcu kontinuirane porezne obveze počela je također u sklopu Maksimilijanovih reformskih projekata. No, ostvarena je tek krajem 16. stoljeća. Pored takozvanog "allgemeiner pfennig" ("općeg feniga", općeg poreza) car Maksimilijan je sa svojim "*Reichsfriedensordnung*" propisao i poseban "*Tuerkenpfennig*", tj. poseban porez za obranu od Turaka. Još nije istraženo na koji je način i od koga trebao biti naplaćivan taj porez.¹² On je u habsburškim krajevima "zaživio", ali je funkcionirao ne samo kao kontinuiran priliv novca nego i stalan izvor sukoba između habsburških nadvojvoda i staleža.¹³

C. Remetilački čimbenici

Protestantska reformacija kojoj su se priklonili – velikom većinom – staleži austrijskih nasljednih zemalja, u borbi protiv porasta habsburške vlasti u Europi, bila je trajno remetilački čimbenik. Borba Habsburgovaca protiv širenje "hereze" u svojim zemljama, nailazila je na istovremene težnje protestantskih staleža za povećanjem svoje snage i svojega utjecaja. Rani habsburški apsolutizam u sukobu sa staležima, jedna je od okosnica politike 16. i ranog 17. stoljeća. On se snažno odražava na borbenost i ratnu spremnost uoči turske opasnosti. Novost je u tim sukobima nemogućnost odvajanja političkog i vjerskog elementa. "Crte razgraničenja" između državne "raison d' etre" i vjerskih interesa nestaju: to se najzornije vidi kad dospijevaju potrebna "odobranja", odnosno izdavanje suglasnosti za nove izdatke i povećane potrebe. Cjenkanje između nadvojvoda i staleških pripadnika bit će sve žilavije. Ovo valja imati na umu, ocjenjuje li se stvarna pomoć habsburških vladara zemljama i stanovnicima Vojne krajine u naporima da se osujeti daljnji turski prodor. Utjecaj protestantske reformacije na obrambenu politiku, pa – slijedom toga i na politiku Habsburga prema Vojnoj krajini i u njoj – zanemarivana je

¹¹ Citirano u autografu Montecuccolija: Ratni arhiv, Beč, sign FA.TK 1670/VI/93 – T. WINKELBAUER, 2003, 453.

¹² U. BECKER, www.osmanischesreich.com/tuerkengefahr

¹³ T. WINKELBAUER, 2003, 450 i slijed.

tema u hrvatskoj historiografiji; zato želim ovdje posebno naglasiti taj aspekt – i to iz razloga što nepoznavanje ili neuvažavanje te problematike vodi do neopravdanog zaključka kako su hrvatski krajevi oskudno opskrbljivani i potpomognuti u borbi protiv Osmanlija zbog nedovoljne pažnje prema njima, nemara, ravnodušnosti i latentne odbojnosti prema slavenskome svijetu.¹⁴

Zbog stalnoga sukobljavanja između nadvojvoda i staleža razumljivo je zašto upravo ideja kršćanskog rata protiv "zajedničkog neprijatelja", kakva je iz Primorske krajine dospijevala na dvorove u Grazu i u Beču, nije više bila provediva. Već se Car Maksimilijan I. morao uvjeriti da će se europski vladari radije držati zajedničkog neprijatelja, ne bi li osujetili uspon Habsburga. No, čak i oni, koji su ponijeli križarski polet i dali se zavesti za "kršćansku stvar", bili su svjesni da su želje "otac misli" i da kršćanska raja u čiju borbenost i ustaničku spremnost su se pouzdavali, ipak nije dovoljno bolno podjarmljivana da bi se odlučila na presudne korake

II. Potreba za reformama u područjima Vojne krajine

A. Krajiški sustav

A. 1. Nadležnosti

Kad je kralj Ferdinand nastupio svoju vladavinu nad ostacima ostataka Kraljevine Hrvatske, Senj je već bio uključen u obrambeni sustav, uspostavljen još od kralja Matije Korvina. Senj je bio sjedište istoimene kapetanije,¹⁵ kapetansku dužnost vršili su pripadnici plemićkih obitelji Unutrašnje Austrije, a imenovali su ih unutaraustrijski staleži.¹⁶ Na njima je bila odgovornost za ratnu spremnost posade, te se prema tomu moglo očekivati da će središnja tijela u Grazu provjeriti i poboljšati funkcioniranje kapetanske službe. Ona se pokazala slabom točkom, i nema naznaka da je središnjica bila svjesna svih nedostataka te službe i posljedica za sigurnosno stanje na granici s Osmanskim carstvom.

A. 2. Upravni sustav

A. 1. Kapetani

Kapetani nisu bili samo zapovjednici posade, nego i – ako ne pretežito – vojni poduzetnici poput renesansnih kondotijera. Iako su bili vojni dužnosnici u službi vladara Unutrašnje Austrije, silom prilika, zbog kroničnog pomanjkanja

¹⁴ V. tezu G. STANOJEVIĆA, 1973, 8 i 310.

¹⁵ Teritorijalni dometi i granice senjske kapetanije v. M. KRUEK, 1995, 114.

¹⁶ F. VANIČEK, I. sv., 1877, 22.

novaca i nepouzdanih vojnih proračuna, kapetani su bili prisiljeni davati predujmove za opskrbu i opremu vojnika, bez izgleda da će im dvorska blagajna te izdatke iz vlastitog džepa ikad vratiti.¹⁷ Vojni poduzetnici igrali su značajnu ulogu ne samo u razvitku vojnog sustava nego i za kreditni sustav. Koristili su kredite za regrutiranje i organiziranje vojske. Tek nakon "trauma" zbog Wallensteinove izdaje car Ferdinand III. i njegovi nasljednici išli su na deprivatizaciju vojske i na stvaranje preduvjeta za ratni sustav podređen vladaru, te za potpuno podržavljenje vojske. Završna točka ovog razvitka je prijenos vrhovne zapovjedne ovlasti na pripadnike carske dinastije i visokog plemstva.¹⁸

Kapetani Ivan Lenković i Herbart Auersperg¹⁹ bili su zemljoposjednici i vlasnici nekoliko kranjskih gospoštija, čiji su prihodi omogućavali izdvajanje za posadu i za financiranje vlastite vojničke opreme.²⁰

Fond Dvorskog ratnog vijeća odaje da je Ivan Lenković u vrijeme vršenja kapetanata u Senju imao zamjenike i upravljao kapetanijom uglavnom iz jednog od svojih gospoštija, iz Pobrežja (Freyenthurna); to se daje iščitati iz Lenkovićeve prepiske s Dvorskim ratnim vijećem i staležima.²¹ Za vrijeme svoje odsutnosti, Ivan Lenković je godine 1547. imenovao "povjerenika", Merta von Gallensteina.²² Lenković se neko vrijeme zamjenjivao s Herbartom Auerspergom koji je postao senjskim kapetanom 1548. godine. I Auersperg je imao vlastelinstvo u Kranjskoj, tj. u Črnomelju, a poduzimao je sve da se domogne gospoštije Veldes (Bled, u vlasništvu biskupa Brixena). Za Auerspergovo izbivanje iz Senja, u gradu je bio upravitelj Michael Palatin.²³

¹⁷ M. KRUHEK, 1995, 117: Lenković je za sanaciju gradskih zidina u Senju ulagao svoja sredstva, a od kralja dobio tek 500 florina.

¹⁸ T. WINKELBAUER, 2003, 413-415.

¹⁹ Grb o zidu središnjeg dvorišta tvrđave je Auersperšev obiteljski grb: A. GRUENFELDER, 1997, 141-160: Podatci o njihovom obnašanju dužnosti kapetana i - uporedo - aktivnostima na gospoštijama u Kranju: 150.

²⁰ Steiermaerkisches Landesarchiv, Militaria, 1557, br. 3032 i 3170.

²¹ Državni arhiv Slovenije, Auersperg - (Vicedom/Landeshauptmannskorrespondenz), fond br. 246, fol. 93. Ujedno on spominje da je Balthasar v. Lamberg bio "Zengger Hauptmann" (Senjski kapetan), 23. 10. 1574/H v.A.

²² Kriegsarchiv Wien (KA), HKR Exp. Sept. Nr. 434 i AFA HKR Exp.1560., 12/2; ibid. August 1560., Aug. Nr.388; HKR Exp.1566., April Nr. 27, Juni Nr. 6 i Nr. 26. - HKR Reg. 1567., Maerz Protokoll 17 r.; ibid. 1567. Reg. Maerz, Protok, 12f, April Protok. 22v - HKR Exp.1559., Febr. Nr. 24, Marz Nr. 2; Maerz 14, Nr. 75.- Državni arhiv Slovenije, Vicedomski stan, fond br. 246, fol 121, 27.9.1574.

²³ Steiermaerkisches Landesarchiv, Militaria, sign. 2015, br. 14 2385; sign. 1553., br. 1976, 3.1.; sign. 1552, br. 1976.

Svi u arhivskim izvorima spomenuti senjski kapetani obeštećivali su sebe za predujmove ratnim plijenom, naime, svi su osobno sudjelovali u pljačkaškim pohodima. Nedvojbeno se prethodna tvrdnja odnosi i na Herbarta Aueršperga,²⁴ Balthasara Lamberga (1572-1574),²⁵ i Hansa Fernbergera (stigao je u Senj 1.9.1574 i ostao do 20.3.1576. rodom iz Južnog Tirola; bio je na glasu kao iskustan vojnik koji je sudjelovao u bici u Francuskoj, Italiji i u ratu protiv Turaka).²⁶ Kaspar Raab (20.3.1576-prosinca 1585.) gonio je krivce za pljačkaške pohode i sudjelovao i sam u njima.²⁷ Sudjelovanje u pljačkama je, nadalje, potvrđeno i za Jurja (Georga) Lenkovića, sina Ivana Lenkovića.²⁸ Daniel Barbo, koji je privremeno i istovremeno s Lenkovićem obnašao kapetansku službu, čak je poginuo u jednom od pljačkaških pohoda, kad je došlo do vatrenog okršaja s turskom četom.²⁹ Točno godinu dana poslije Barbine pogibije, ista je sudbina zadesila njegova nasljednika, Petra Gusića (Peter Gussitsch), također tijekom pohoda na neprijateljski teritorij.³⁰

A. 3. Opskrba Vojne krajine

U Senju je oduvijek bio najveći problem opskrba krajišnika, senjske posade, životnim potrepštinama i oružjem i strjeljivom. Broj plaćenika u

²³ Austrijski državni arhiv – Arhiv Dvorskog plemstva (Hofadelsakten, Beč), fascikel "Auersperg" i Opći upravni arhiv (Allgemeines Verwaltungsarchiv, Beč), 14. 3. 1550: Auersperg je promaknut u "Freiherr". Poginuo je u borbi protiv Turaka, u "Malom graničnom ratu", nakon teškog poraza kod Krupe (22. 9. 1575. godine), dok je sin mu, Wolf von Auersperg, dospio u tursko zarobljeništvo i u trijumfalnoj povorci provoden Istambulom.

²⁴ G. COZZI – L. COZZI, 1965, 52.

²⁵ Kriegsarchiv Wien, HKR Reg. 1572., Febr. 12, br. 38 i 39; 1573. Aug. br. 101. - HKR Reg. 1574, Aug. 11, br. 82. - HKR Exp. 1575, April 1, br. 58 i 60; April 30, br. 166.- G. COZZI – L. COZZI, 1965, 408.

²⁶ K. HORVAT, Monumenta br. 32, 1910, 17.- Životopis v. kod R. LOPAŠIĆA 1879, 175 i slijed.

²⁷ Kriegsarchiv Wien, IOe. HRK/Croatia 1581. asservat: Konvolut o suđenju uskočkim vojvodama u Senju. Postupak se okrenuo protiv njega, jer su optuženi podigli protutužbu i iznudili njegov opoziv iz Senja. Umro je a da nije dočekao oslobodajuću presudu i rehabilitaciju. V. i HKR Reg. 1576., Dez. 14, br. 175: R. LOPAŠIĆ, Monumenta br. 15., 1884, 52.- G. NOVAK, Monumenta br. 47., 1964, 203.

²⁸ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia 1592., Mai br. 8, 15, 17, 18.; ibid. 1593, Jaenner Nr. 9, 20.23, 48; Juli Nr. 20.- HKR Reg. Sept. passim. – G. NOVAK, Monumenta br. 48, 1968, 50. - G. COZZI – L. COZZI, 1965, 413.

²⁹ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia, 1595., Jaenner Nr. 11; Maerz Nr. 11.- G. NOVAK, Monumenta br. 48, 1968., 50 i slij. – K. Horvat, Monumenta br. 32, 1910, 80 i slijed. – G. COZZI - L. COZZI, 1965, 413 i slijed.

³⁰ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia 1596., Sept. Nr. 75.- K. HORVAT, Monumenta br. 32, 1910, 147.

posadi se povećavao iz vremena Lenkovićeve kapetanata do izgradnje Nehaja (njihov broj se skoro udvostručio: od 150 do 293 plaćenika.)³¹

Za modernizaciju oružja i vojne oprema u Senju kronično je nedostajalo novca, pa nije bilo napadačkog vatrenog oružja velikoga kalibra, npr. topova na barut kao i "orgulja", topova na sinkronizirano paljenje iz više željeznih cijevi. Kad je kralj Ferdinand godine 1563. poslao prvo povjerenjstvo u Hrvatsku krajinu, s nalogom da ispita stanje i provjere prijašnje pojedinačne, Lenkovićeve i Ungnadove izvještaje,³² dobio je poduži popis nedostataka oružja i vojnika, čak i za konvencionalno oružje. Povjerenici su bilježili manjkavo uključivanje vojno sposobnog stanovništva u utvrđenim gradovima i utvrdama za obranu, iako bi upravo te snage mogle čuvati svoj grad (poput neke "građanske", civilne straže). Povjerenici preporučuju "*Musterregister*" (popis za novačenje), koji obuhvaća sve vojno sposobno stanovništvo i planski raspored po potrebama. U izvještaju povjerenici sasvim otvoreno predlažu osnivanje gradske straže za čuvanje grada kad posada ne može biti potpuna, jer mora izlaziti iz grada i pribaviti hranu ili druge potrepštine.³³

A. 4. *Financijski sustav*

Novac je *conditio sine qua non* – bilo da se radi o pojačanju posade i poboljšanoj opremi ili o redovitoj opskrbi: prema "Platnim popisima" ("*Besoldungslisten*") iz 1552. godine³⁴ kapetan (tada Herbert von Auersperg), kao i "viertelhauptleute" (četiri vojvode, domorodni zapovjednici), "lieutenants" i obični vojnici stajali su proračun godišnje 1100 florina ("*Rheinisch gulden*"); uz to se "Hauptmannu" odobrava za konja 25 Rh.fl. 20 Kr. (krajcar) i za opskrbu i uzdržavanje "tajnika" ("*Landschreiber*") 358 Rh.fl. Godine 1553. "Hauptmann" dobiva kao nagradu/putarinu još dodatno 400 Rh.fl. Da toga novca nije bilo, dade se zaključiti iz Auerspergova pisma tadašnjem kapetanu Hrvatske krajine Ivanu Lenkoviću, kojim ga moli da ga ili premjesti iz Senja ili da posadu opreme, opskrbe i plate kako je red.³⁵

³¹ F. VANIČEK, I. sv. 1877, 30.

³² Kriegsarchiv Wien: Instruktion Jacob von Lamberg, Erasmus von Fuchsstatt i Franz von Poppendorf: IOe. Kriegsexpedit, Extra acta Nr. 26 i Kanzleiakten Nr. 6.

³³ Kriegsarchiv Wien, IOe. Kriegsexpedit, Extra acta Nr. 26 i Kanzleiakten Nr. 6. Instruktion Lamberg, Fuchsstatt i Poppendorf, Ioe.Kriegsexpedit, Extra acta Nr. 6. – cit. M. KRUHEK, 1995, 198 i passim.

³⁴ Steiermaerkisches Landesarchiv Graz, Militaria, sign. 2015, br. 14 2385.

³⁵ Steiermaerkisches Landesarchiv, Graz ibid. 1. 3. 1553.

*B. Novi temelji –Reformski zahvati i prepreke**B. 1. Zaključci u Brucku na Muri – "Brucker Libell"*

Teza³⁶ da su žitelji Hrvatske i Slavonske krajine branili teritorij *Reliquiae reliquiarum* ne radi sebe, nego za sigurnost, spokoj i mir austrijskih zemalja i Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti – točna je. Nije točna implicitna optužba da su hrvatski pogranični predjeli i njihovi žitelji zato bili žrtvovani, prepušteni na milost i nemilost osvajača u njihovom susjedstvu, koji su zbog okrutnosti i divljaštva bili strah i trepet kršćanskih zemalja. Izvori govore u prilog tezi da su unutar-austrijski staleži za fizičku-djelatnu obranu, koju su prepustili stanovništvu hrvatskih pograničnih područja, preuzeli na sebe velik teret i gotovo su se financijski iscrpljivali. Međutim, hrvatska ratna straža prema Osmanskom carstvu osigurala je miran razvoj u zemljama Unutrašnje Austrije. Ovisnost vladara o vojnim poduzetnicima i njihovim privatnim inicijativama (i da se radilo o toliko poduzetnoj i energičnoj ličnosti kao što je to bio senjski kapetan Ivan Lenković³⁷), iznudila je dugoročno rješenje.

Suočavajući se s osmanskim najezdom, dozrijevala je odlučnost habsburških vojvoda Donje Austrije i Unutrašnje Austrije da se organiziranim, zajedničkim naporima osigura pouzdan sustav obrane. Vladari najugroženijih zemalja habsburškoga kompleksa sastali su se u štajerskom gradiću Brucku na Muri 1578. godine radi kooordiniranja obrambenih mjera onkraj habsburških granica. Dokument toga sastanka, "*Brucker Libell*"³⁸ sadrži odluke i obveze pojedinih zemalja. Popis svih zaključaka zrcali nastojanje kralja Rudolfa da njemačke kneževе u Italiji i u Petrovoj državi (kod pape) pridobije za zajedničku borbu protiv osmanlijske opasnosti. Na saboru u Brucku staleži Unutrašnje Austrije preuzeli su na sebe obvezu financiranja obrane, te su odobrili godišnju pomoć u ukupnom iznosu od skoro 950.000 florina. Dakako da je nadvojvoda Karlo pomoć morao "kupiti" konfesionalnim ustupkama pretežito protestantskim staležima austrijskih kneževa, gradovima i komunalnim zajednicama. Radi dodatne novčane pomoći unutar-austrijski staleži (Štajerske, Koruške, Kranjske, te grofovije Gorice- Gradiske) odobrili su nadvojvodi Karlu godišnju pomoć od otprilike 548.000 florina za obje krajine, tj. Hrvatsku i Slavonsku.³⁹ Postignuti dogovor (1578.) osigurao je doista velik

³⁶ R. IVANČEVIĆ, 1993, 136.

³⁷ M. KRUEK, 1995, 115.

³⁸ "*Brucker Libell*" (Libell = libello, knjižica), citiran u O. Regele 1949, 32.- M. Kruhek, 1995, 287, 288.

³⁹ C. B. v. HIETZINGER, 1817, 21. – Udio novčane pomoći grofovije Gorice preuzele su Koruška i Kranjska u jednaka djela: ibidem.

"fond" sredstava za sanaciju Vojne krajine i njezina ratišta na granici i s Osmanskim carstvom (1,498.000 florina godišnje).

Druga značajna novina za buduće funkcioniranje Vojne krajine bila je prijenos uprave i zapovjedne vlasti nad Vojnom krajinom od Cara na unutaraustrijskog nadvojvodu Karla. Treća novina: Unutarnja Austrija će biti u potpunosti nadležna i odgovorna za upravu pograničnih predjela Hrvatske i Slavonije. Četvrto: Vojna krajina bit će ubuduće izravno podređena novoosnovanom tijelu, *Dvorskome ratnom vijéću* u Grazu. Nadvojvoda Karlo izrazio je svoju "čvrstu volju da se novčanim prilozima unutaraustrijskih staleža pomogne tim krajevima i omogući im "preporod" nakon ratnih razaranja.⁴⁰ Iako su unutaraustrijske zemlje obranu od turske opasnosti i unapređenje općeg stanja svih dijelova Vojne krajine poduzele u vlastitom interesu i radi vlastite sigurnosti, ipak su se rukovodili uvjerenjem da je za preduvjet vlastite sigurnosti potrebno osigurati tamošnje e i skrbiti za stanovništvo, koje je trebalo postati presudni čimbenik učinkovite obrane od turskih provala u Srednju Europu. Pregovarači u Brucku su se vodili saznanjem da je potrebno najprije zadovoljavati osnovne životne potrebe žiteljima uz Osmansko carstvo i prema njemu ne bi li ih odvratili od "samopomoći", tj. od gusarstva na moru i pljačkaških pohoda na kopnu, koji bi mogli biti provokacija i povod novim sukobima. Staleži su bili svjesni da je potrebno i uskocima uz obalu pružiti primjereno održavanje, a ostalim krajišnicima omogućiti život od plodova poljoprivrede.⁴¹

U Brucku na Muri donesen je dogovor za sustavnu organizaciju obrane, uključivši i redovito financiranje.⁴² Zamisao se ipak nije do kraja ostvarila: nije postigla dugoročno rješenje. Uzrok tomu su prepreke u samom sustavu, kao i politički razvitak. Već prije donošenja zaključaka došlo je do nesporazuma: odnosi u unutaraustrijskim zemljama nisu dopustili da se o takvoj važnoj stvari razgovara iz čisto tehničko-financijskog aspekta, nego su prije toga morali biti dogovoreni ustupci i vjerske slobode pretežito protestantski sastavljenim pokrajinskim staležima i gradovima, kao cijenu njihova pristanka na financijske obveze. No, financijska davanja ugovorena na Saboru u Brucku, iznosila su godišnje gotovo pa deset puta veća sredstva od ratnih poreza odobrenih na saboru mađarskih staleža, i gotovo trideset puta više od stvarno naplaćenih ratnih poreza u Mađarskoj.⁴³

⁴⁰ C. B. v. HIETZINGER, 1817, 22.

⁴¹ C. B. v. HIETZINGER, 1817, 24.

⁴² M. KRUEK, 1995, 80, 81.

⁴³ T. WINKELBAUER, 2003, 495: Odobravanja mađarskih staleža za obranu od Turaka iznosili su pedesetih godine 16. stoljeća ne više od 100.000 florina godišnje, a stvarno naplaćeni ratni porezi ne više od 24.000 florina u godini.

Upravljanje s tako visokim svotama, koje su opet bile posljedice sve skuplje i složenije obrane, iziskivalo je centraliziranje obrane, profesionaliziranje svih nositelja uključivši izgradnju vojne hijerarhije, te osnivanje središnjeg organa – *Dvorskog ratnog vijeća*. Preuređenje financijskog organa, *Dvorske komore*, iznjedrilo je funkcionalan porezni sustav. Ahilova peta bila je nužna suradnja staleža zbog njihove ucjene za pomoć. Činjenica da se radi o egzistenciji habsburških pokrajina i njezinih žitelja i da je "*Država praktički funkcionirala kao organizacija za bojište*",⁴⁴ nije ipak bilo dovoljno impresivna da bi pomogla prevladati sukobe konfesionalnog razdoblja.

Dokument s utvrđenim obvezama triju unutaraustrijskih zemalja, "*Brucker Libell*", sadrži bitne odrednice o teritorijalnoj odnosno državopravnoj pripadnosti područja Vojne krajine. Centralizirani sustav upravljanja područja Hrvatske i Slavonske krajine izravno podređuje tijelima u Grazu, tj. izdvaja ih iz teritorijalne nadležnosti bana i Hrvatskoga sabora. Novosnovano Dvorsko ratno vijeće postalo je vrhovnim i središnjim upravnim tijelom, koje se imalo brinuti, u prvome redu, za to da u ratnu blagajnu stiže novac za redovitu isplatu plaća vojnicima u Krajini, za primjereniji smještaj i za redovitu opskrbu hranom, tkaninama za odjeću i obuću, te potrebnim oružjem (na potonje se obvezala Štajerska. Ona je preuzela financiranje ratnih potreba, uključujući i gradnju utvrda Slavonske krajine). Štajerska, Koroška i Kranjska platile su za Vojnu krajinu od 1578 do 1594. godine oko 12 milijuna forinta zlatne vrijednosti. Nije moguće zanemariti ni pomoć Njemačkog Carstva. Preko nadvojvode u Grazu platili su za Vojnu krajinu od 1576. do 1613. godine zajedno 2,250.000 forinta.⁴⁵

Značajna novost Bruških zaključaka je činjenica da se pojačala povezanost teritorija Vojne krajine sa središnjicom u Grazu, dok je na drugoj strani započeo vrlo napet proces odvajanja tih krajeva od Banske Hrvatske.⁴⁶ "Graz" je za uzvrat produbio svoje zanimanje i svoj novčani angažman za Primorsku krajinu. To pokazuje godišnji proračun za 1578. godinu. Samo za obranu i sve potrebe vezane uz nju odobreno je za Hrvatsku krajinu Rh. fl. 239.839,5. Koroška i Kranjska trebali su zajedno namaći godišnju svotu od 143.602 fl. Dvije zemlje su podijelile obvezu u odnosu 60:40. Koroška je preuzela 60%, a Kranjska 40%, i to za potrebe Primorske krajine. Kranjski prinos trebao je godišnje iznositi 57.144 fl. U razdoblju između 1594. i 1616 sve su tri zemlje

⁴⁴ T. WINKELBAUER, 2003, 409; K. KASER, 1974, 181.

⁴⁵ Na ovim dragocjenim nadopunama zahvaljujem Mirku Valentiću (pismene informacije).

⁴⁶ M. KRUEK, 1995, 298 i slijed.

izdvajale za potrebe obrane otprilike 180.000 fl., dočim je 1617. godine ta proračunska stavka iznosila čak 230.000,00 Rh.fl.⁴⁷

B. 2. Primjena zaključaka iz Brucka na Muri – s posebnim osvrtom na Senj i Primorsku krajinu

B. 2. a. Prepreke imanentne sustavu

Zaključke donesene na sastanku habsburških nadvojvoda sa staležima (zaključcima je prethodilo trogodišnje cjenkanje)⁴⁸ nije bilo lako primjenjivati. Na licu mjesta, gdje se vojni povjerenici susreću sa stvarnim potrebama, nestašicama i nemoći, nije bilo jednostavno provesti u djelo odredbe. Moralo se pristati na ustupke. U razdoblju između 1594 i 1617. godine zemlje troše gotovo cjelokupne godišnje proračune za ratne potrebe na granici s Osmanskim carstvom. Istina je da su zemlje poduzimale napore radi sebe i svoje sigurnosti, ali podjela obveza nije bila takva da su se novcima mogli iskupljivati, dok drugi svakodnevno polažu na panj svoje glave.⁴⁹

Štajerski su staleži odobrili novac iznudivši značajne ustupke glede vjerskih sloboda za protestante, a koruški su staleži Štajerce još nadmašivali, tako da je nadvojvoda Ferdinand tada morao potražiti pomoć kod nadvojvode Tirolskog, guvernera Milanskog, Njemačkog viteškog reda i Katoličke lige.⁵⁰

Paolo Sarpi okrivio je nadvojvode Unutaraustrije i njihove dvorjane da su Senj i stanovništvo Senja samo iskorištavali, okoristili se uskocima i njihovim plijenom, ugrabivši za sebe najbolji dio, a da o životu građana i posade uopće nisu vodili brigu. Ocjena "državnog kroničara" Mletačke Republike, Paola Sarpija⁵¹, koju je izrekao još jedan mletački historiograf, splitski nadbiskup Minuccio Minucci, postala je opće prihvaćenom interpretacijom uskočke povijesti.⁵² Srpski povjesničar Gligor Stanojević razradio je tezu da su habsburške vojvode uskočke "držale" i žilavo otezali njihovo iseljavanje čak nakon ugovorom preuzete obveze da će ih iseliti iz Senja, jer je habsburškim vlastima godio ne samo dragocjeni plijen, nego zato što su uskoci korisno služili za obranu od Turaka i uz to se pljačkom sami uzdržavali, tako da nisu padali na teret državnim i vojvodskim riznicama.⁵³

⁴⁷ K. KASER, 1974, 181, bilj. 12.

⁴⁸ C. B. v. HIETZINGER, 1817, 22.

⁴⁹ O urbanom i gospodarskosocijalnom razvitku Senja v. M. VALENTIĆ, 1965, 71.

⁵⁰ Kriegsarchiv Wien, HKR Reg. 1616 Prager Konzepte, Sept. 14, br. 6 i 7.

⁵¹ G. COZZI - L. COZZI, 1965, 52.

⁵² M. MINUCCI, 1683, 8, 11.

⁵³ G. STANOJEVIĆ, 1973, 293.

U stvari su i kranjski staleži, iako su se obvezali na financijsku skrb za Primorsku krajinu, ustezali isplatu. Senjani su 1592. godine, nakon dugotrajnog bezuspješnog dopisivanja i natezanja između staleža i povjerenika čak i sami poslali povjerenike. Tek kad su Kranjci pronašli jamca ("*eine starke Assecuration*"), pristali su isplatiti cjelokupno zaostalo odobravanje za 1592. godine, ukupno 6000 Rh. fl. (vrijednost triju plaća).⁵⁴

Za kupnju pšenice – 400 stera (stera po 5 Rh.fl.) - Senjanima su kranjski staleži 1614. godine odobrili neodređenu svotu. Oko te kupnje bilo je natezanja skoro godinu dana, između staleža i skrbnika za hranu, Jeremiasa Hoffa. Naime, naknadno su kranjski staleži tvrdili da je ta nabavka iznosila 500 stera, a u ožujku 1615. godine govore o 600, zatim i 900 stera Ljubljanske mjere.⁵⁵ Jesu li razlike nastale primjenom različitih mjernih jedinica (razlike između ljubljanskog, fiumanskog i unutaraustrijskog štera bile su značajne) ili je Jeremias Hoff odvajao od odobrenih količina za sebe, ne može se ustanoviti. U svakom slučaju, Senjani ni iz daleka nisu dobili dovoljno. Jeremias Hoff je tvrdio da je količina dovoljna za tri mjeseca. Nasuprot tome General Hrvatske krajine izvještava da "Senjani gotovo skapavaju od gladi, tako da je naređeno Kranjskim staležima da šalju povjerenika u Senj kako bi izvidio pravo stanje" ("*dass die Khnecht in Zengg schier hungers stuerben, dass denen inn Crain bevolchen worden, dasshalben ain aigne Persohn hinein uz schikhen und sich der aigentlichen beschaffenhai Zuerkhunden...*"), i da je to učinjeno.⁵⁶ No nema nikakvih izvještaja o rezultatu. Umjesto toga ima više spisa o inzistiranju upravitelja za opskrbu Senjana da je posada dobila hranu za tri mjeseca, a Nijemci dovoljno hrane do listopada.⁵⁷ Prema spisu u listopadu (br. 23) Hoff(f) je Senjanima podijelio hranu za svega jednu mjesečnu plaću.

U rujnu ove godine Hoff je na svoju molbu za smjenu dobio i otpust iz dužnosti upravitelja hrane za Senj, a naslijedio ga je Georg Stemberger koji je već u nekoliko navrata nabavljao hranu za Senj.⁵⁸ U rujnu 1615. nastupit će u toj funkciji Veit Zanckhi.⁵⁹

Jeremias Hoff bio je jedan od skrbnika kojeg su njegovi trgovinski partneri i vojni pretpostavljeni osumnjičali da "mešetari".⁶⁰ Nova kupnja od

⁵⁴ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica, 1592, Jaenner Nr. 9 i 11; Februar Nr. 1 i Nr. 13., April Nr. 5; Mai Nr. 15; Juni Nr. 20.

⁵⁵ Ibid. 1614. Jaenner Nr. 6, Februar Nr. 10 i Nr. 16; Maerz Nr. 10.

⁵⁶ Ibid. 1614., Mai Nr. 30.

⁵⁷ Ibid. 1614., Juli Nr. 2.

⁵⁸ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica, 1614., September Nr. 10.

⁵⁹ Ibid. 1615., September Nr. 39. On je bio ujedno upravitelj opskrbe u Rijeci.

⁶⁰ Ibid. IOe. HKR/Croatica, 1587, Dez.Nr. 17.

navodno 160 stera mješanog žita, za što je od Kranjskih staleža dobio 700 Rh. fl. koje je, po njegovoj izjavi, bilo daleko premalo za 400 vojnika, čak ako im se izda svega pola stera po osobi.⁶¹ Ovakva "računica" bila je sumnjiva Dvorskom ratnom vijeću u Grazu. Pretpostavljajući da Hoff žito nije dodijelio vojnicima u Senju, nego da ga je "ispod ruke" prodavao u drugim primorskim gradovima, vijećnici su potaknuli nadvojvodu da osobno potpiše zapovijed Hoffu da izađe pred istražno povjerenstvo i polaže račun za svoj rad.⁶²

Primjena odluka Sabora u Brucku na terenu i isplata vojnih plaća dovela je u napast povjerenike, odnosno omogućavala im "zaradu" raznim nepravilnostima. Na primjer: doprinos kranjskih staleža istaknut je u Rh. fl. (1 fl. = 60 krajcara). Na licu mjesta, plaćenici bi dobivali svoje plaće u Kranjskim florinima (1 fl. = 52,5 Kreuzera). To znači da su bili zakinuti za 7,5 kreuzera po 1 fl. Kod iznosa od 44.052 fl. kranjski su staleži odnosno povjerenici ostvarili dobitak, a posade gubitak od 330.390 krajcera ili 5.506,5 fl. Plaća od npr. 4 fl. mjesečno ili 48 fl. godišnje iznosila je stvarno samo 3,5 fl. mjesečno ili 42 fl. godišnje.⁶³

Od toga su vojnici plaće za godinu dana dobili u novcu samo za šest mjeseci, a i taj dio ostatak u naturi: od toga po tri mjeseca u pšenici odnosno drugom žitu, ili u tkaninama. Povoljnijom masovnom kupnjom a preračunavanjem u tržišnu vrijednost stvarni troškovi plaće još su se više snižavani.⁶⁴ Dobivanje, tj. plaćanje u tkanini raznih boja vojnicima je bio neprihvatljiv način plaćanja, jer ako žele doći do novaca moraju se još truditi preprodati te tkanine, poručio je "Giovanni".⁶⁵ Za jednu isplatu Senjana postoji upit da su dobili kože u ukupnoj vrijednosti od 185 Rh. fl. s time da će im se taj iznos odbiti od slijedeće plaće.⁶⁶ Senjani su se bunili tražeći isplatu u gotovini, i to *zu Quatember* (na kraju jednog odnosno početku idućeg tromjesečja). Na njihovu pobunu i zalaganje povjerenika naređen im je jedan obrok u novcima, a drugi u tkanini.⁶⁷

Plaće su se dijelile nerijetko s većim zakašnjenjima. Dvorska komora i Dvorsko ratno vijeće dobivali su informacije kako čak desetomjesečni zaostatci nisu bili izuzetci ni osobita rijetkost.⁶⁸ Građa arhivskog fonda zapisa

⁶¹ Ibid. Juni Nr. 9 i 15; Juli Nr. 7, 9 i 15.

⁶² Kriegsarchiv Wien, Noe. Ka.Rep. 1591., April Nr. 11 Protokoll i ass., 28.4.1591. – IOe. HKR/Croatia 1591., Jun i Nr. 15.

⁶³ K. KASER, 1974, 183, bilj. 21.

⁶⁴ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia, 1596, August Nr. 90.

⁶⁵ F. RAČKI, 1877, 177 i 191.

⁶⁶ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia, 1611, Mai Nr. 22.

⁶⁷ Ibid. 1611. Juli Nr. 37, November Nr. 13.

⁶⁸ Ibid. 1593 Dezember Nr. 17.

Unutaraustrijskog ratnog vijeća, "Croatica" sadrži zapise koji idu u prilog takvim pritužbama: godine 1579. odbor Senjana podnio molbu nadvojvodu za hitnu isplatu triju mjesečnih plaća, što im je bilo odobreno. No "tajnik za regrutiranje" (*Musterschreiber*) Mathes Petschitz odugovlači s isplatama i isplaćuje im samo jednu plaću, a za zaostatak tješi odbornike⁶⁹. Glede isplaćivanja zaostalih plaća, "*Musterschreiber*" ("tajnik/pisar regrutiranja") Wolf von Thurn obavještava godine 1581. Dvorsko ratno vijeće da je Senjanima donio šestomjesečne plaće, no da je od ukupnog iznosa odbijao iznos što su ga dobili u živežnim namirnicama. Zato prostim vojnicima nije ništa ostalo u gotovini, zbog čega im je morao dati akontaciju.⁷⁰ Senjani su morali preživjeti i ovu otimačinu.

Godine 1582. Andree Senusz u svom izvješću iz Senja ("*Zengger Relation*") navodi da je vojnicima donio devet mjesečnih plaća zaostataka, a da im je morao ostati dužan za još šest mjeseci. Međutim, od tih devet plaća odbijao im je naknadu za strijeljivo što je Senjanima dodijeljeno za njihove izlaske, tj. za vojne pohode. Senjani su se zbog toga s razlogom veoma razbjesnili i otkazali služenje dok im se ne isplati sve zasluženno. No ne samo u Senju, diljem Krajine na djelu je bila takozvana "velika izdaja" ("*grosse Verraeterei*")⁷¹

U siječnju 1584. je Senjanima odobrena dvomjesečna plaća⁷², a prema zapisu u ožujku Senjani su trebali dobiti samo jednu plaću.⁷³ Te godine Senjani se ponovno tuže Dvorskome ratnom vijeću. Ovaj put Senjani se žale i zbog nepravedne raspodjele papinske pomoći, jer su neki od njih uopće ostali doista kratkih ruku.⁷⁴

Godine 1585. Senjani dobivaju od Hansa Fuchsa umjesto plaće tkanine, ali se izdatci za dodijeljene im tkanine odbijaju od plaća.⁷⁵ Za godinu 1585. papinska je pomoć od 300 "saum"⁷⁶ žita ponovno utajena. General Hrvatske krajine izvjestio je Dvorsko ratno vijeće da je navodno došlo do problema s

⁶⁹ Ibid. 1580, Jaenner Nr. 46, ass. 22r, 26. 1. 1580.

⁷⁰ Ibid. 1581, Nov. Nr. 11.

⁷¹ Ibid. 1582, Nov. Nr. 6 i Dezember Nr. 4 i Nr. 31.

⁷² Ibid. 1584, Januar Nr. 12.

⁷³ Ibid. 1584, Maerz Nr. 34.

⁷⁴ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica, 1584., Mai Nr. 24 i Juli Nr. 12.

⁷⁵ Kriegsarchiv Wien, Noe. Kammerrepetitorium 1585, Dezember Nr. 20, asservat str. 1 i slij. Graz, 14. 12. 1585. Uputstvo u tom smislu Christophu Tauferer, knjigovođi Kranjskih staleža i kranjskom vicedomu. (fasc. br. 3).

⁷⁶ "Saum" znači težina tereta što ga je magarac tada mogao nositi na svojim leđima, tj. 120-130 kg ili "275 libre grosse" odnosno "400 libre sottile": IOe. HKR/Croatica 1586., Febr. Nr.2, Maerz Nr. 7.

prijevozom.⁷⁷ Svi ovdje spomenutu primjeri rječitio govore o iznimno teškom položaju Senjskih uskoka i o brojnim prevarama kojima su bili izloženi.

Kako doći do prihoda? Jedno od rješenje naziralo se u naplati lučkih pristojbi. Za potrebe plaćanja senjske posade habsburški dužnosnici dosjetili su se zaustaviti strane brodove sa živežnim namirnicama u svojim lukama i zaplijeniti im utovar pod izlikom da nisu platili pristojbe. Godine 1586. "blagajnik lučkih pristojbi" (*Hafenzahlmeister, Hafenzollmeister*) u Rijeci zadržao je mletačku lađu sa žitom, vlasništvo braće Giovannija, Giacomina i Mattea Cavazeni, pod optužbom da nisu htjeli platiti pristojbe za riječku luku, pored koje su morali prolaziti.⁷⁸ Vlasnici lađe su, kako je iznio mletački zastupnik u Pragu, bili spremni postati "zatočenicima grada Rijeke" sve dok ne izvrše sve svoje financijske obveze, ali su molili da im se žito ipak ostavi. Oni bi za to čak bili voljni platiti još i procijenjenu vrijednost natovarenog žita.⁷⁹ Donjoaustrijska komora, ne udovoljivši molbama vlasnika broda ni intervenciji mletačkog zastupnika, dala je nalog upravitelju lučkih pristojbi da zaplijeni žito kako bi od tih ukupno 882 "Stoer" Senju dodijelila 850 stera, a ostatom plati lučke stražare, radnike i činovnike lučke i gradske uprave.⁸⁰ Napoljetku je Dvorska komora ipak, na intervenciju mletačkog izaslanika u Pragu, obeštetila vlasnike broda i žita po važećoj cijeni, tj. 1 Rh. fl. za "Laibacher Stoer", jer je orator zaprijetio posljedicama.⁸¹ Zapis od prosinca 1599.⁸² da je turski brod skrenut u riječku luku, ne navodeći tko je izvršio tu otimačinu, upućuje na pretpostavku da je opet bilo posrijedi nasilno naplaćivanje lučkih pristojbi i "službena pljenidba robe" ne bi li se njome rješavalo pitanje opskrbe senjskih uskoka. Tu je praksu uostalom primjenjivala i Republika Venecija,⁸³ tako da se

⁷⁷ IOe. HKR/Croatica 1586., Febr. Nr.2, Maerz Nr. 7.

⁷⁸ Iz tog primjera se vidi da su habsburški gradovi naplaćivali lučke pristojbe za sve one brodove koji i nisu ulazili u luku, kad su samo ovuda prolazili na svome daljnjem putu. Venecija je prakticirala taj način i tako stvorila monopol nad lučkim приходima. Da je Mletačka Republika imala taj monopol na talijanskoj obali Jadrana već u 13. stoljeću, vidi kod G. Roescha, 2000, 73. Ovaj slučaj je jedan od malobrojnih podataka o tome da su i habsburški gradovi primjenjivali istu praksu prema Veneciji. Godine 1586. Venecija je zbog uskoka već bila zaoštrila svoje odnose prema Habsburgu, ali i prema habsburškim gradovima.

⁷⁹ Kriegsarchiv Wien, Noe. Kammerrepetitoriumm 1586., Nov. Nr. 26 asservat, 3r (nota Mletačkog oratora Donjoaustrijskoj komori).

⁸⁰ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica, ass. str. 1 i 6. Nadvojvoda Karlo je dne. 17.11.1586. sam izdao uputu kako postupati sa žitom. – Molba senjskog upravitelja hrane za dodjelu žita: IOe.HKR/Croatica 1586., ass. 141. r.

⁸¹ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1588., Juni Nr. 13 (fasc. Nr. 3). O cijeni kod Noe. Kammer-Rep. Nov. Nr. 26. ass. 20.

⁸² Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica 1598, Dezember Nr. 4.

⁸³ Ibid. IOe. HKR/Croatica, 1599, Maerz Nr. 22.

može ustvrditi kako je pomorstvo, i trgovina među državama, patilo ne samo od gusara-"slobodnjaka" nego i od državno legalizirane otimačine.

Godine 1587. mletački su brodovi za uzvrat zaplijenili pet habsburških brodova koji su vozili žito naručeno iz Ankone, izvještava upravitelj opskrbe Jeremias Hoff. Kako je zbog toga ponovo zavladała nestašica, zamolio je pismom preporuke vojvodi Urbinskome i odobravanje novca za novu nabavu.⁸⁴

Godine 1592. kad je opet zaprijetila "turska opasnost", nadvojvoda Ernst se obratio svim stanovnicima grofovije Pazin/Mitterburg da se smiluju ugroženog Senja i daju mu sve što im od živežnih namirnica nije neophodno. Neka oni priskoče i šalju u Senj, *"nemalenom predziđu habsburških zemalja sve žito, vino i svinjetinu"* (*"...der Festung Zengg...als welche dieser Laennder nicht geringe Vormauer...alles das Jenig getreid, wein und schweinen Vleisch"*). Riječani neka takve prijevoze propuste bez naplate putarine, a prijevoznici neka se zaklinju da tu pomoć Senju ne će prodavati usput na svoj račun.⁸⁵ Sam nadvojvoda odobrava Senjanima iz Donjoaustrijske komore 500 Rh. fl. za hranu.⁸⁶ Kad se Jeremias Hoff požalio da će za taj iznos dobiti hranu za najviše mjesec dana, blagajnik Trsta je dobio nalog da mu odobri još dodatnih 1000 Rh. fl. koji su mu isplaćeni tek u prosincu ove godine.⁸⁷ Jeremias Hoff kupio je kod trgovaca u Rijeci 150 Ljubljanskih stera žita (ster po 4 Rh.fl. 40 K.) davši u zalog komad svoga srebrnog nakita (*"versezung seines Silbergschmeids"*)⁸⁸ Prema zapisu u lipnju 1610. Hoff je prodao svoga konja trgovcu u Rijeci da bi novcima za nj kupio 150 stera pšenice za ukupno 700 Rh.fl.⁸⁹ Da je Hoff posegnuo za takvim mjerama postaje shvatljivo iz njegova pisma, po kojem su mu Senjani zbog nestašice hrane očito prijetili i da on njihove prijetnje prima veoma ozbiljno, tim više što su Senjani podanike grofovije Pazin/Mitterburg napadali i zlostavljali, a neke čak i ubili i oteli im ne samo sve što im se činilo korisnim, uključivši i njihove sjekire i vile za gnoj (*"...nit allain mit schleglen uebl tractiert, sondern thails gar zu Todt geschlagen,...Inen nit allain das beste, sondern gar Ihre hackhen unnd Mistgabl weckhgenomben..."*)⁹⁰

⁸⁴ Ibid. IOeHRK/Cr. 1587, Okt. br. 13.

⁸⁵ Ibid. HKaReg. 1592, Graz, 3. August.

⁸⁶ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1592., August Nr. 18.

⁸⁷ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1592, November Nr. 6, Dezember Nr. 24.

⁸⁸ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1610, Mai Nr. 4.

⁸⁹ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1610, Juni Nr. 11.

⁹⁰ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica, 1611, Mai Nr. 4.

U travnju 1609. Senjani su dobili dvije mjesečne plaće (ukupno 8000 Rh. fl.) za što su se zadužile Kranjska i Koruška. Skupljala se svota od 18.000 Rh.fl. Pored toga im je na ime duga podijeljeno i nešto tkanine preostale od prijašnjih odobravanja.⁹¹ U listopadu ove godine Senjani mole za još više tkanina "*zu einen Claid*" (za odjeću).⁹² No, odgovoreno im je da s tim novcima i davanjima moraju živjeti do sredine idućeg siječnja, najduže do Svijećnice ("*...biss khonffigen halben January oder lengist auf Liechtmessen gwiss aufkhomben...*")⁹³ Ali, već u studenom iste godine Senjski kapetan opet traži novce za njihove plaće.⁹⁴

Upisi u urudžbene knjige i zapisnici o izdatcima sadrže uglavnom podatke o financijskim vratolomijama skrbnika za plaću. I osoblje zaduženo za živežne namirnice moralo se služiti raznim smicalicama, ne bi li izašlo na kraj s manjkom novca. S oskudicom borili su se i dobavljači hrane, uvoznici, kojima su povjerenici plaćali s velikim zakašnjenjima. Kad je Jereminas Hoff 1589. godine kupio u Ferrari 500 stera hrane, za koje je dobio 600 Rh. fl. dodatno za odobravanje od 2000 Rh.fl.,⁹⁵ dobio je zapravo zaostatak od prethodne isporuke.⁹⁶

Izvjescni Erasmus Borsch naplaćuje isporuku žita za Senj u iznosu od 2248 Rh. fl.⁹⁷ Međutim, godinu dana kasnije on mora urgirati za preostalu isplatu ostatka od 2000 Rh. fl.⁹⁸

Tako će skrbnici za vojničke plaće odlučiti: ubuduće od odobrenih zaliha venturinima i ratnim zarobljenicima ne davati ništa. Oni neka idu po hranu na Tursko.⁹⁹ Dvorsko ratno vijeće odgovorilo je u tom smislu senjskom kapetanu Furiju Molzi na njegovu požurnicu, u kojoj moli da neplaćenim vojnicima i venturina odobre isporuku hrane.¹⁰⁰ Zbog velike skupoće kapetan treba vojnike potaknuti da se sami pobrinu za hranu; venturine ne treba uzdržavati iz blagajne i fonda za hranu, jer oni ne mogu platiti (!).¹⁰¹ Zbog

⁹¹ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1609, April Nr. 1, September Nr. 36.

⁹² Ibid. IOe. HKR/Croatica 1609, Oktober Nr. 17

⁹³ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1609, Oktober Nr. 36.

⁹⁴ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1609, November Nr. 4.

⁹⁵ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1588, Maerz Nr. 13.

⁹⁶ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1588, Dezember Nr. 5.

⁹⁷ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1589, Juni Nr. 9.

⁹⁸ Ibid. IOe. HKR/Croatia 1590, Aug Nr. 2 i Dez. Nr. 12.

⁹⁹ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1590, Oktober Nr. 21.

¹⁰⁰ Ibid. IOe. HKR/Croatia 1589, Juli Nr. 5; September Nr. 6, Oktober Nr. 3.

¹⁰¹ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica 1590, September Nr. 6.- Za ostale je Dvorsko ratno vijeće ipak izdalo nalog povjerenstvu za regrutiranje i plaćanje da se negdje pronađu priliku za kupnju živežnih namirnica. U grofoviji Pazin/Mitterburg ugovorili su 650 stera žita (stera po 7

opetovanih zakidanja za naredžbe, venturini upućuju prosvjed i žale se zbog velike bijede. Njima se ne plaća, a oni ne posjeduju ni njive ni vinograde, tako da njihove žene s djecom veoma trpe. Ne preostaje im ništa drugo: ili umrijeti ili "učiniti neprilično" ("*und sie nicht also verderben oder zu anderer ungelegenheit komben lassen...*").¹⁰² Za venturine, njih 79 koliko ih je tada prema vijesti senjskog kapetana bilo u Senju, senjski je kapetan kupio 20 Ljubljanskih stera. Dvorsko ratno vijeće naložilo je staležima obiju zemalja da se pobrinu za stalno zbrinjavanje venturina, no staleži su bili za to da ih treba protjerati.¹⁰³ Dvorsko ratno vijeće prihvativši mišljenje staleža, izdalo je uputu senjskom kapetanu da venturine makne iz Senja, no da im daje prednost pri regrutiranju za Slavonsku krajinu.¹⁰⁴

Primjena programa iz Brucka na Muri zaostajala je za zamišljenim ciljem. Zatajila je opskrba postaja, a uslijed toga i moć kapetana da održe stegu među ljudstvom. Naposljetku, i sami dužnosnici u središnjici pouzdavali su se i dalje u provjerene stare uzance: *Rat hrani čovjeka* (Albrecht von Wallenstein), tj. hranu treba nasilno i pljačkom tražiti u zemljama Turskog Carstva.

Sustav nije funkcionirao, jer nije bilo posebnog tijela za kontrolu poslovanja u obliku Računskog ureda. Čak i Dvorsko ratno vijeće priznalo je da je opskrba posada u krajiškim postajama funkcionira veoma loša i da je manjkava. Tako su glasili izvještaji povjerenika iz Krajine. Povjerenici za regrutiranje su godine 1586. izvještavali o velikoj nestašici živežnih namirnica u Senju, ali i o nemarnim poslovanju skrbnika za upravljanje zalihama i opskrbu vojnika.¹⁰⁵ Zakašnjenja isplata vojničkih potraživanja senjskoj posadi, tako da su se nagomilali zaostanci koji su dodatno opterećivali proračun za obranu i prouzročili lančana kašnjenja. Vojnički blagajnici (*Zahlmeister*) zadržavali bi još i na svoju ruku vojničke plaće. Odugovlačili su i uskraćivali dio plaće ili zamjenjivali novčane plaće namirnicama, ali i obrnuto, zadržavali dio plaće na ime namirnica. Veći dio plaćene kao i neplaćene vojske činilo je domaće stanovništvo. Čak je i takozvana njemačka jedinica, prvotno sastavljena od dobro uvježbanih i u vojnoj stezi postojanih njemačkih pješaka (*Teutsche Knechte*), neredovito primala plaće.

Rh. fl. 36 krajcera). Zato su Koruške staleži trebali iz odobravanja za 3. tromjesečje 3000 Rh.fl.: IOe. HKR/Croatica 1590, Juli Nr. 7 i Dezenber Nr. 12.

¹⁰² R. LOPAŠIĆ, Monumenta, br. 15, 1884, 379.

¹⁰³ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatica 1611, Oktober Nr.2.

¹⁰⁴ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1611, November Nr. 18, Dezenber Nr. 3, Dezenber Nr. 5.

¹⁰⁵ Ibid. IOe. HKR/Croatica 1611, Mai Nr. 7.

B. 2. b Raskorak programa i stvarnosti u Kraljinama

Rat hrani čovjeka (Albrecht von Wallenstein): Pljačkaški pohodi

Izreka vojskovođe Tridesetogodišnjega rata, Albrechta Wallensteina, najzornije karakterizira stvarnost posade u Senju, kao i u većini krajiških postaja. "Rat" u Primorskoj krajini i ne sastoji se od strateških operacija, nego od pljačkaških pohoda. Opskrba senjske posade dospjela je u krizu kad je Dvorsko ratno vijeće moralo zabraniti izlaske na more, zbog pritiska Mletačke Republike. U srpnju 1590. Senjski kapetan Furio Molza obraća se Dvorskome ratnom vijeću zbog velike nestašice živežnih namirnica zato što Senjani ne mogu nikako doći do žita, a ne smiju ni izići po plijen i ratne zarobljenike. Nemoguće je zato očuvati disciplinu i posluš vojnika ("*das Getrad von ainnichem Orth nit zubekhomben, Innen auch sonnst den Paass von Victualien unnd Gefanngenen zuetzufuren gespoert, deretwegen Ime das Arme Khriegsvolkh, welches von lufft nit leben khon, beim Gehorsam zuerhalten unmueglich.*")."¹⁰⁶

I general Hrvatske krajine, Herbart Auersperg, koji je kao senjski kapetan pedesetih godina 16. stoljeća upoznao uvjete življenja u Senju, imao je razumijevanje za to. Čak je preporučio da se Senjanima ne zabrane "izlasci" na kopno, jer su oni "izvor prehrane i opskrbe".¹⁰⁷ U svojim izvješćima sa "Moergrenzen" Herbart von Auersperg razmišlja kako će zarobljene turske i židovske trgovce osloboditi za lijep prihod (3000 - 4000 talira), i navodi među ostalim da je jednolična, dosadna služba u Senju "zanimljiva kad se izlazi na pljačke i palež". To je i razlog, zašto pogranični predjeli Hrvatske krajine nisu bili spokojni ni kad je između Cara i Sultana službeno vladalo primirje. Ratni pohodi radi pljačke, uzimanja plijena, ljetine s polja, živežnih namirnica, stoke, te otimačine ljudi kao talaca, za razmjenu i novčani profit, bili su u senjskoj posadi uobičajna slika. Činile su ih obje strane. Napadi senjskih uskoka protiv turskih jedinica i graničnih utvrda služili su, kako su ih obrazložili i sami kapetani, "*da bi se uskoci uzdržavali*".¹⁰⁸ U raspravama o produženju primirja habsburška se strana također morala obvezati da će obuzdati svoje pogranične postaje i sprječavati im haračenje na turskim posjedima, gdje su oni pljačkali i plijen koristili za uzdržavanje. Turske pogranične čete, martolozi, osvećivali bi se habsburškim pograničnim predjelima napadima, paležima i pljačkom.

¹⁰⁶ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia ibid. 1591 August Nr. 27.

¹⁰⁷ Ibid. IOe. HKR/Croatia 1592, November Nr. 7 i Dezember Nr. 6. - Kriegsarchiv Wien: HKR Exp. 1559, Febr. Nr. 24, Marz Nr. 2 i Maerz 14, Nr. 75.

¹⁰⁸ Steiermaerkisches Landesarchiv, Alte Feldakten, HKR, Exp. Akt 1557, 6/9 i 1562, 1/7; HKR Exp. 1561, Maerz 7, Nr. 21.

Nerijetko su turske čete prodirale dublje na suprotni teritorij: prodori do kranjskih gospoštija i na Zapadu do uzvisina Velike i Male Kapele, odatle su prijetili prodorom do Jadranske obale.

Godine 1584. general Hrvatske krajine je sa senjskim vojnicima potukao tursku četvu kod Ogulina.¹⁰⁹ Kad su Turci godine 1584. napali Karlobag, Senjani su se, prema izvješću senjskog kapetana Kaspara Raaba, proslavili osobitom hrabroću i odlučnošću u obrani. Na Raabovu molbu Dvorsko ratno vijeće odobrilo im je "Gnadengelt" (nagradu).¹¹⁰ Godine 1588. vojnici iz Brinja ubili su 20 turskih konjanika koji su krenuli prema Ledenici.¹¹¹

I uskočki "izlazi" na more, kao i na područje Dubrovačke Republike, služe tom cilju. To su pljačke stoke na mletačkom teritoriju¹¹² i na dubrovačkom području¹¹³, ali i na području same granice kod Rijeke.¹¹⁴

Upad turskih martoloza na područje grada Senja zabilježen je na Dan Sv. Mihovila (29. 9. 1580). Godine 1586. Turci su opet došli do pred sam Senj.¹¹⁵ Godine 1581. zabilježeno je više turskih napada kod Zadra,¹¹⁶ te u Hrvatskom primorju kod Novog Vinodolskog.¹¹⁷ Zabilješka o upadu Turaka kod Vinodola datirana je godine 1583, i to kao turska odmazda za sudjelovanje uskoka s područja Novog Vinodolskog u jednoj u nizu akcija ponovnog osvajanja tvrđave Klis kod Splita, koja je godine 1537. pala u turske ruke.¹¹⁸

¹⁰⁹ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia 1584, Nov. Nr. 9, pr. 162 r.

¹¹⁰ Ibid. IOe. HKR/Croat. 1584, Juli Nr. 13, Pr. 101 i slij.- Aug. Nr. 19, pr. 121r.

¹¹¹ Ibid. IOe. HKR/Croatia 1588., Jaenner Nr. 19

¹¹² Kriegsarchiv Wien, HKR Exp. Sept. Nr. 434 i AFA HKR Exp.1560, 12/2;

¹¹³ Kriegsarchiv Wien, HKR Exp. Sept. Nr. 434 i AFA HKR Exp.1560, 12/2; ibid. August 1560, Aug. Nr. 388; HKR Exp.1566., April Nr.27, Juni Nr.6, i Nr.26. , HKR Reg. 1567, Maerz Protokoll 17 r.; ibid. 1567. Reg. Maerz, Protok, 12f, April Protok. 22v; HKR Exp.1559., Febr. Nr.24, Marz Nr. 2 i Maerz 14, Nr. 75.- Državni arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, Vicedomski stan, fond br. 246, fol 121, 27. 9. 1574.; ibid. 1560., Aug. Nr. 388, vidi i Auerspergovu prepisku (Landeshauptmannkorrespondenz) u Državnom arhivu Republike Slovenije, Ljubljana, fonds 246, fol 121, 27.9.1574 Kranjskim staležima.

¹¹⁴ Kriegsarchiv Wien, HKR Exp.1566., April Nr. 27, Juni Nr. 6, i Nr. 26. , HKR Reg. 156., Maerz Protokoll 17 r.- Državni arhiv Republike Slovenije, Ljubljana: H.v.A. Stalzeima, 27. 9. 1574 - fol 121. Kapetan Riječki je tada bio Johann (Ivan) Fernberger. ibid. On spominje i članove komisije s kojima on treba ići u Senj radi tih gusarskih činova.

¹¹⁵ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia 1586., Okt. Nr. 21, Pr. 144r.

¹¹⁶ G. COZZI – L. COZZI, 1965., 410.

¹¹⁷ Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia, 1581. Dez. Nr. 17

¹¹⁸ K. HORVAT, Monumenta br. 32., 1910., 30, dokument br. 50. – Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia 1581., Dezember Nr. 17; 1582.- Februar Nr. 15, Juni Nr. 13, Juli Nr. 10, August Nr. 2 i 3 Zapisi u fondu "Croatia" su bilješke "urudžbene kancelarije" o ulasku i izlasku pošte zapovjednika pograničnih postaja, dok su sama pisma većinom davno škartirana. Zato o tom događaju imamo samo oskudnu informaciju.

B. 3. *Vojna krajina: Plodno tlo za oživljavanje Križarskih ratova*

Tehnička opremljenost obrambenog sustava iziskivala je reformu financiranja. Odluke donesene u Brucku na Muri (1578. godine) trebale su u Vojnoj krajini stvoriti preduvjet za dugoročnu stabilnost.

Otpor je dolazio iz političkih odnosa unutar austrijskih zemalja. Istraživanje se usredotočuje na pitanje, koliko i kako su tradicionalni uvjeti života u područjima Hrvatske krajine bili prepreke općoj stabilizaciji.

Latentna opasnost izbijanja velikoga rata iz niza malih pograničnih sukoba djelovala je i kao plodno tlo za oživljavanje stare križarske ideologije. Modernizacija vojne tehnike i razvitak uprave, koja je uvelike pridonijela napretku državnosti i moderne države, paradoksalno je pospješila ponovni procvat mita kojim su europski vladari zakamuflirali svoje osvajačke planove i pobjedničke fantazije o "Rekonkvisti" Svete zemlje.

Obrana je ipak ujedinila snage habsburške dinastije i zemlje uz granicu. Bruški je Libel (1578.) Hrvatsku i Slavonsku Kraljevinu prvi put u habsburškoj povijesti tješnje povezao s Grazom. Učinci, pak, nisu mogli biti trajni, jer je ratno gospodarstvo bilo osuđeno na krizu.

Napadi habsburških plaćenika na turski teritoriji opravdavali su sami uskoci i njihovi kapetani i ideologijom Križarskog rata, tj. novog križarstva radi razaranja turske vlasti na Balkanskome poluotoku i progona "Polumjeseca". Takve ideje nailazile su na simpatije i privremenu podršku na europskim dvorovima, pa tako i u Grazu. Nadvojvoda Karlo bio je sklon toj ideji, tim više jer je obećavala još jednu pobjedu katolicizma, a time i jačanje njegove moći te širenje njegova imperija.

Nakon pobjede kršćanskog saveza protiv Turaka pred Lepantom 1571. razbuktnale su se u Rimskoj kuriji, za kratko vrijeme, nade u konačnu i definitivnu pobjedu nad Osmanlijskim carstvom. Španjolska, pape, španjolski vicekraljevi Napulja i Sicilije i Mletačka Republika– svi su gledali na Balkan kao na područje moguće ekspanzije i novih osvajana, kojima bi jačali svoju gospodarsku i političku moć i sanirali svoje riznice. Te je apetite golicala spoznaja da je osmanlijska moć u drugoj polovini 16. stoljeća počela slabiti i na političkom, i na vojnom polju.¹¹⁹

Ideja vodilja papa 16. stoljeća bila je poticati nezadovoljstvo "*podjarmljenih kršćanskih duša u turskim krajevima*", ne bi li se sami digli i odbacili turski jaram. To je geslo tijekom 16. stoljeća trebalo potaknuti najprije kršćanske vladare na savez protiv neprijatelja kršćanstva te motivirati sve vojno sposobne žitelje u graničnim područjima da zapale baklju ustanka i prenose ju

¹¹⁹ P. BARTL, 1974, 9.

duboko na tursko područje. Glavni nositelji ideje bili su putujući propovjednici i redovnici. Godine 1555. stigao je u Beč izvjesni fra Filip, dominikanac iz Splita.¹²⁰ Venecija je saznala o njegovim nastojanjima da pridobije mletačkoga oratora i preko njega presudne kraljevske savjetnike. No, Venecija je upozorena od svoga oratora u Beču, koji je pak bio obavješten od poglavara bečkog dominikanskog samostana, te je nalogom za hapšenje osujetila Splićanina i pokušaj tog redovnika.¹²¹

Godine 1580. pojavio se na nadvojvodinom dvoru u Grazu redovnik, fra Angelo iz Trogira, koji je nadvojvodi podastro planove za osvajanje turske utvrde Klisa za Habsburšku dinastiju. Nadvojvoda se trebao obvezati da će sudionike "*di questa Santissima opera*" primjereno nagraditi, prepustiti im plijen i dopustiti im da nasele napuštene kuće u gradu Klisu, nakon što će Turci iz njega pobjeći. Pribjezi iz turskih krajeva trebaju dobiti kuće i zemljišta, oslobođanje od nameta na 10 godina i od davanja u naturi na tri godine.¹²² Nadvojvoda je nakon kratkog ustezanja ipak dao svoju suglasnost tom prijedlogu, pouzdajući se u to da je situacija na turskom dijelu Balkanskog poluotoka bila toliko mirna da su turske vlasti u svojim pograničnim postajama držale smanjeni sastav posada. Dne 24. 4. 1581. na nadvojvodinom je dvoru u Grazu fra Angelo potpisao ugovor s Unutaraustrijskim dvorskim ratnim vijećem po kojem je on trebao da sa svojim sljedbenicima osvoji Klis za nadvojvodu.¹²³ Daničićevi su krenuli u ostvarivanje nauma, no turska straža je iznevjerila svoj dogovor s fra Angelom i izdala osvajače.¹²⁴

Plan osvajanja Klisa osujećen je pred samim vratima Klisa, jer se u jednom trenutku otprilike 300 uskoka odmetnulo Lenkovićevu zapovjedništvu da bi pljačkali. Dok se Lenković trudio ponovno sakupiti svoje vojnike, približila se četa od 800 spahija koje pobijaše veći broj pljačkaša. U to su turske straže u gradu otvorile vatru iz svih topova na Lenkovićeve plaćenike, što je dovelo do raspada kršćanske vojske. Vojnici koji su držali tvrđavu, nastojeći priteći u pomoć Lenkoviću, bivaju napadnuti i ne uspijevaju se

¹²⁰ Š. JELIĆ, 1904, 97.- Izlaganja ovoga dominikanca nalaze se u AFA, HKR Reg.Akt 1555., 3/34, Kriegsarchiv Wien: datumi, 24.3.- 5/22, Wien, 27. 5., 6/1, 3. 6.1555.; 6/23 od 27. 6. ; 5/10 od 10. 5. 1555. godine

¹²¹ Š. JELIĆ, 1904, 97.

¹²² Š. JELIĆ, 1904, 26.

¹²³ K. HORVAT, Monumenta br. 32, 1910., 29. – Š. Jelić, 1904, 99 i dalje.- Kriegsarchiv Wien, IOe. HKR/Croatia, 1581., Juni Nr. 16, Pr. 102 r. – HKR Exp. 1581., Dez. 20. Nr.44, Pr. 7r.- HKR, Reg. Dez. 20, Nr. 57, 288 v., (Fsc. br. 12).

¹²⁴ K. HORVAT, Monumenta br. 32, 1910, 30 i slijed. – Š. JELIĆ, 1904, 101.

obraniti.¹²⁵ Ishod svih tih pothvata bio je težak slom, jer se pretvorio u pljačku, palež i otimačinu. No, čak i da su se "križari" domogli Klisa, i da je u unutrašnjosti izbila pobuna kršćanske raje, ona nije razvila dovoljnu snagu da tursku vlast baci na koljena. Pitanje glasi: je li (pretpostavljeno) nezadovoljstvo kršćanske raje na turskim područjima doista doseglo kritičnu granicu i je li turska vlast bila dovoljno uzdrmana? Nesuđeni osloboditelji (ali i idejni začetnici ranonovovjekovnih "križarskih ratova") potcjenjivali su turske posade, a precjenjivali snage kršćanskih žitelja i pogrešno procijenili političko ozračje.¹²⁶

Iako je taj opsežni i intenzivno pripremljen pokušaj osvajanja Klisa za kršćanske snage završio neuspjehom, Lenković nije bio slomljen i nije bio spreman prepustiti Klis turskim snagama. Dapače, on je bio odlučan da sam, s križem u rukama, krene u vrbovanje novih snaga po cijeloj Dalmaciji.¹²⁷ Tijekom izlaska iz grada Lenković je sa svojim doživio ponovno napad iz zasjede. Izvješća o tome spominju da su u tom napadu poginuli senjski kapetan Georg Paradeiser, 30 Senjana i nekolicina venturinja iz Senja te Dalmatinci koji su se Lenkoviću priključili kad je krenuo iz Trogira prema Klisu.¹²⁸ Dvorsko ratno vijeće je neuspjeh kod Klisa primilo kao velik poraz, jer se time razbila nada i mogućnost kliškim osvajačima za daljnji proboj na tursko područje. Time je propala nada u osvajanje turskog teritorija. Izjalovilo se očekivanje da će događaji oko Klisa usmjeriti glavninu turske pažnje na jugozapadne predjele turskog imperija na Balkanu i rasterećivati carsku vojsku u Velikom Turskom ratu na području Ugarske.¹²⁹

Iza to ga su zaredali brojni napadi uskoka na mletačka područja i na mletačke brodove, jer je za poraz u Klisu optužena Mletačka Republika da je uskratila pomoć i iznevjerila kršćansku vojsku.

¹²⁵ K. HORVAT, Monumenta br. 32, 1910, 120, document br. 194. – R. LOPAŠIĆ, Monumenta, br. 16, 1885, 250 i slij. – G. NOVAK, Monumenta br. 49, 1970, 43: - G. NOVAK, Monumenta br. 48, 1969, 127. – U Arhivu HAZU (JAZU) postoji prijepis dokumenta iz "Dvorske knjižnice" /"Hofbibliothek Wien": "Relazione dell' infelice avvenimento dell' impresa di Clissafatto l' anno 1596." Sign. Iid0 br. CCCXXXI.. – O tome i u AFA HKR Ex.Akt 1596., 6/26, 472r (Kriegsarchiv Wien).

¹²⁶ P. BARTL, 1973, 15: Ustanci u Grčkoj, Albaniji, Bugarskoj, Banatu.

¹²⁷ G. NOVAK, Monumenta br. 48, 1969, 28. – G. NOVAK, Monumenta br. 49, 1970, 44.- Kriegsarchiv Wien, AFA HKR Exp.Akt 1596., 6/26, 472 i dalje.

¹²⁸ R. LOPAŠIĆ, Monumenta br. 16, 1885, 252 i dalje. – G. NOVAK, Monumenta br. 48, 1969, 128. – G. NOVAK, Monumenta br. 49, 44.- Kriegsarchiv Wien: AFA HKR Expedit Akt, 6/38, 531, 1596.

¹²⁹ K. HORVAT, Monumenta br. 32, 1910, 120, dok. br. 195.

B. 4. Rat protiv Mletačke Republike – pljačke i političko-konfesionalne ideologije

Tijekom 16. stoljeća Mletačka se Republika za uskočka nedjela uglavnom osvećivala na područjima u nadležnosti Unutaraustrijskog nadvojvode. Republika je bila uvjerena da je nadvojvodin dvor u Grazu najžešći protivnik Venecije, i to zato što je taj dvor pod nadvojvodama Unutrašnje Austrije, Ernsta i njegove supruge Marije Bavorske, kao i pod sinom i nasljednikom Ferdinandom (kasnijim Rimskim carem Ferdinandom II.) bio središte katoličke protureformacije i žarište katoličanstva u habsburškim nasljednim zemljama. Senjani su napade na mletačke trgovačke galije i podanike također obrazložili borbom protiv Osmanlijske vlasti, kao rat svima koji s "Polumjesecom" trguje. Poziv na papinsku bulu "In Coena Dominis" pružio im je čak odriješnje od grijeha, tj. svima koji svoje živote zalažu za pobjedu kršćanstva nad polumjesecom. "Antemurale christianitatis" je počasni naslov, što im je godine 1510. potvrdio papa Leon X. On je Senju podario i znatnu financijsku pomoć za pojačanje senjskih gradskih zidina.¹³⁰ Uskoci su se koristili tim počasnim naslovom da bi opravdavali svoje upade na tursko područje i na turske trgovinske brodove na Jadranu. Godine 1542. u luci grada Raba pala im je u ruke turska lađa sa židovskim trgovcima, dragocjenim suknom iz Ankone te između 10 i 12 tisuća scudija.¹³¹ Na prosvjed rapskog kneza (Conte) kod senjskog kapetana, ovaj je odgovorio mletačkom specijalnom izaslaniku Antonio Matio, *da napad nije bio uperen protiv teritorija Republike Venecije, nego protiv Turaka, i da Senjani ne kane odustati od borbe protiv njih, "... non sarano sicuri, siano dove si vogliono..."* Ukoliko bi njemu kralj to zabranio, on, kapetan, bi radije izgubio svoju glavu nego se povinuo toj zabrani.¹³² Kapetan Ivan Lenković bi svoje plaćenike slao *"osvetiti pljačke i podjarmljivanja tolikih kršćanskih duša"*.¹³³ Senjani su pljačkanje turske robe shvaćali kao oduzimanje robe neprijateljima kršćana, a s kojom bi robom Turci mogli voditi rat protiv kršćana. Tako je

¹³⁰ T. RAUKAR, 1990, 5-13.

¹³¹ Orijentacije radi: Mletačko scudo, "Scudo della croce", vrijedilo je više od 2 Rajnskih florina: J.Auboek, 1893, 296.

¹³² Š. LJUBIĆ, *Commissiones et Relationes* II, br. 8, 1877., 159 i slijed.: Izvještaj (relazione) Antonija Mazija od 8. 6. 1542. Mazio bio je jedan od najznačajnijih mletačkih diplomata toga vremena, visokoobrazovan, služio se latinskim, francuskom i španjolskim jezikom i često obavlja diplomatske poslove u inozemstvu: *ibid.* str. 159.

¹³³ Š. LJUBIĆ, *Commissiones et Relationes* II, br. 8, 1877, 462 i slijed.: Pismo od 22. 1. 1554.

turski novac postao "živac rata", njegovo oduzimanje nije samo dopušteno, nego čak i zapovjedano. Što kršćani dobivaju od Turaka? Dragulje, dragocjene začine, bisere, dakle samo one stvari koje služe oslabljenju kršćana, njihovoj rasonodi i olabavljanju njihove borbenosti. Uostalom, takve stvari kršćani mogu dobiti iz "Zapadne Indije". Kršćani pak potajno prodaju Turcima oružje kojim Turci tuku kršćanstvo. U to je bio uvjeren i "Giovanni".¹³⁴ Prema Kravjanskom, Senjani su znali da je kršćanska vojska pred Siskom zaplijenila veće količine turskog oružja, za koje se moglo utvrditi da protječe iz Venecije. Ovo saznanje je Senjanima bio dokaz za potajnu suradnju Republike Venecije s Osmanlijskim carstvom i opravdanje za "osvetničke" napade na mletačke posjede i brodove.¹³⁵

Za Mletačku Republiku ukazao se još jedan razlog, zašto bi habsburški vladari posredstvom Senjskih uskoka ratovali protiv nje. Papinski nuncij u Grazu Paravicino spomenuo je u svojim depešama da je Ferdinand gajio izrazitu odbojnost prema Veneciji zato što je Mletačka Republika u obranu svojih prava riskirala čak i sukob s papom.¹³⁶ Zbog neprijateljskog stava izrazito katoličkih nadvojvoda u Grazu prema također izrazito "sekularizirane" Mletačke Republike nije postojala ni najmanja spremnost izići u susret mletačkim zahtjevima. Oni su se nadvojvodi Ferdinandu činili neprimjerenim već i zbog toga, jer bi iseljavanje uskoka s obala Jadrana ostavilo obezglavljen cijeli bazen sjevernog Jadrana i učinio ga lakim plijenom turskih usvajča. Nadvojvoda Ferdinand (kasniji car Ferdinand II.) bio je veoma skeptičan prema održivosti mirovnih ugovora sa Sultanom, pa je već zato smatrao uskoke neophodnim za obranu Jadranske obale. Mislio je i na mogućnost da bi se Mletačka Republika mogla domoći hrvatskoga Primorja. Mletačka je Republika imala teritorijalne pretenzije prema cijelom Jadranskom prostoru.¹³⁷ Premda su Unutrašnje zemlje Austrije u senjskim uskocima imale pouzdane saveznike, njihov odnos prema Senjanima i njihovim zaslužnim plaćama bio je doista nepravedan.

¹³⁴ Napomena trgovine sa Zapadnom Indijom činila mi se dovoljnim razlogom da sumnjam u autentičnost tog dokumenta (jesu li Senjani bili toliko dobro informirani o tome, čime je Španjolska kruna trgovala sa svojim kolonijama u novoootkrivenim zemljama Amerike(?). Međutim: i M. Minucci osvrnuo se na taj manifest u kraćem sažetku njegova sadržaja. Izdanje 1831, 47 i slijed. – Manifest je objavljen u J. Fiedler, seria IV., vol. VII, tom. I. 1866, 140.

¹³⁵ M. KRAVJANSZKY, 1929, 258.

¹³⁶ G. COZZI – L. COZZI, 1965, 113.

¹³⁷ G. COZZI – L. COZZI, 1965, 31. – K. HORVAT, Monumenta br. 34, 1913, 177, 180, 181.

III. Osujećeni reformski procesi – bilanca i perspektive

U razdoblju između 1594 i 1617. godine austrijske zemlje troše gotovo cjelokupne godišnje proračune na ratne potrebe. Istina je da su austrijske zemlje poduzimale napore radi sebe i svoje sigurnosti, ali podjela rada nije bila takva da su se novcima iskupljivali, dok su drugi ginuli za njihovu sigurnost i spokoj.¹³⁸

Na Primorskoj granici je "mali rat" konstanta kroz cijelu drugu polovicu 16. stoljeća. On znači nastavak tradicionalnog uzora ratovanja, plaćenički pohod, vrhunac koji je postignut u Tridesetogodišnjem ratu, s razornim posljedicama za prirodni prostor i resurse za civilni život. Plaćenici prihvaćaju ideologiju koja veliča rat, te je prema tomu ponovno oživljavana ideologija križarskog rata protiv Osmanlijske vlast. U Senju i na Primorskoj krajini nailazila je ta ideologija na plodno tlo. "Križarski rat" završio je kao uobičajni pljačkaški pohod. O pohodu uskoka protiv mletačkih trgovačkih brodova može se smatrati sinonimom "borbe protiv Osmanlija", jer su Senjani napade na mletačke trgovce upravo opravdavali tim argumentom. Velika nada nadvojvode Karla i njegove braće da će koordinirani sustav brige za Krajinu povećati sigurnosti samog pograničnog prostora, a time i unutar-austrijskih zemalja, nije se ispunila. No organizacijski sustav i centralizam ukazali su se kohezijskom snagom za povezivanje graničnog prostora s Unutarnjom Austrijom. Pored tehničkih inovacija potrebnih za funkcioniranje obrane, bit reformacijskih procesa bila je u sve većoj povezanosti između austrijskih zemalja i pograničnog prostora. Ona se ostvarivala bez obzira na otpore. Ta je povezanost nastavila djelovati na tradicionalni način, osujetivši time dublje zahvaćanje inovacijskih procesa.

U unutar-austrijskim zemljama protestantska reformacija služila je jačanju dualizma između vladara, habsburških nadvojvoda s jedne strane i staleža s druge strane. Staleška vlast bila je osebujna, i može se reći da je po svoj prilici funkcionirala kao "interesno zastupstvo" nižih krugova. Protestantski staleži su promicali opću obvezu školovanja djevojaka i dječaka, pridonosili razvitku socijalne skrbi za nevoljnike, razvijanju ideje solidarne zajednice te bili oporba težnjama prema apsolutističkoj nadvojvodinoj vlasti.

U Vojnoj krajini reformacija nije pustila svoj korijen. Ondje su također zaživjele oporbenjačke težnje kapetana protiv vladara, ali u vidu kriptoprotentantizma. Plaćenici, premda iz protestantskih zemalja, očito nisu širili protestantizam. U zajednicama Vojne krajine "oporbenjaci" su se služili vjernošću katolicizmu, kad je trebalo opravdavati pohode kao "rat protiv

¹³⁸ O urbanom i gospodarskosocijalnom razvitku Senja v. M. VALENTIĆ, 1965, 71.

neprijatelja kršćanstva". Neprijatelj kršćanstva, pak, nije bila samo osmanlijska vlast, nego i Mletačka Republika. Pri tome je bilo bitno ne samo to što su se pronašli dokazi potajnog savezništva s Osmanlijama, nego i mletačko protivljenje papinskoj vlasti. Republika je bila skoro pa "sekularizirana" država s izraženim "antiklerikalizmom", i to u katoličkom, protureformacijskom okruženju. Zbog svoga prkosnog protivljenja papi Republika je bila kažnjavana najstrožom crkvenom sankcijom, "interdiktom", zabranom vršenja obreda. Papinske težnje za svekršćanskim križarskim ratom protiv osmanlijske vlasti, koji bi pokrenuo cijeli Balkanski poluotok, "zapalila" je žar, no inicijative su svršile na način na koji su završavali svi "ratovi protiv turske sile". Senjsko je stanovništvo spremno prihvatilo pozive na sveti rat, no uskoci koji su se odvažili na put, koristili su ga mahom i za plijen.

Izvori

A. Neobjavljena arhivska građa

1. *Oesterreichisches Staatsarchiv –Kriegsarchiv, (Austrijski državni arhiv-Ratni arhiv), Wien*
 - a) Hofkriegsrat – Expedit I Protocoll od 1550. godine;
 - b) Inneroesterreichischer Hofkriegsrat, Militaria, "Croatia", 1578.-1620.god.; Protocollbuecher, 1578.-1620.god.; "asservierte" (očuvani) Acten;
 - c) Alte Feldakten, Hofkriegsrats-Registratur-Acten i Hofkriegsrats-Expedit-Acten. počinju 1540. godine;
 - d) Hofkammer Registratur-Protocolle, Protocollbuecher 1530.-1620.god.;
 - e) Niederoesterreichisches Kammer-Repetitorium, 1535.-1620.god.;
2. *Oesterreichisches Staatsarchiv – Hofadelsarchiv* (Austrijski državni arhiv – Arhiv Dvorskog plemstva) Hofadelsakten), Fascikel "Auersperg";
3. *Štajerski zemaljski arhiv Graz (Steiermaerkisches Landesarchiv Graz) Staendisches Archiv (Arhiv staleža)* Militaria, sign. 2015;
4. *Državni arhiv Republike Slovenije, Ljubljana*
 - a) Landeshauptmannskorrespondenz, fond br. 246;
 - b) Vicedomski stan , fond br. 242;

B. Objavljena arhivska građa

- Joseph FIEDLER, Monumenti Storici pubblicati dalla R. Deputazione Veneta di Storia Patria. seria IV., vol. VII., tom. I., str. 140, Wien, 1866.
- Carolus v. HORVAT, Monumenta Historiam Uscocorum illustrantia. sv. 32. i 34. serie Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium", Zagreb, svezak 32. izdan u Zagrebu (JAZU) 1910. sv. 34. izdan u Zagrebu (JAZU) 1913.

- Šime JELIĆ, Izprave o prvoj uroti za oslobođenje Klisa i kopnene Dalmacije od Turaka godine 1580.-1586." U: "Vjestnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva". Godina VI, Zagreb, 1904., str. 97.
- Šime LJUBIĆ, *Commissiones et Relationes Venetae*. Tom. II. – sv. 8. Zagreb 1877. i Tom III, 11. Zagreb, 1880.
- Radoslav LOPAŠIĆ, *Monumenta, Historiam Slavorum meridionalium spectantia*. Br. 15., Zagreb 1884., br. 16., 1885.
- Grga NOVAK, *Monumenta Hist. Slav. merid.* br. 47, Zagreb, 1964.
- Franjo RAČKI, Prilog za poviest hrvatskih uskoka, *Starine*, sv. IX, Zagreb 1877.

Literatura

- Josef AUBOEK, *Handlexikon über Münzen, Geldwerthe, Tauschmittel, Zeit-, Raum- und Gewichtsmasse der Gegenwart und Vergangenheit aller Länder der Erde*, Wien, 1893.
- Peter BARTL, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*, Wien, 1974.
- Uwe BECKER, *Der Einfluss der Tuikengefahr auf die Reichsinstitutionen im 16. Jahrhundert*, Dissertation an der Universität Konstanz, Konstanz, 1990.
- Johannes BURKHARDT, Die Friedlosigkeit der Frühen Neuzeit. Grundlegung einer Theorie der Bellizität Europas, *Zeitschrift für historische Forschung*, 24, 1997, 509-574.
- Gaetano COZZI – Luisa COZZI, *Paolo Sarpi, La Repubblica di Venezia, la casa d' Austria e gli Usocchi*, A cura di Gaetano e Luisa Cozzi, Bari, 1965.
- Franz FELBERBAUER, *Waffentechnik I.*, Bd. 1., Rohrwaffen, Lenkwaffen und Flugkörper, Ballistik, Zielen und Richten. Eine Einführung, 2. neubearbeitete Auflage, Wien, 2007.
- Franz FELBERBAUER, *Waffentechnik I.*, Bd. 2, Geschütze, Waffen in Entwicklung, Nichttödliche Waffensysteme, Ballistik, Physikalische Grundlagen, Eine Einführung, 2. neubearbeitete Auflage, Wien, 2007.
- Carl Bernhard HIETZINGER, *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums*, Bd. I. i II. Wien, 1823.
- Karl KASER, *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch-slawonischen Militärgrenze (1535-1881)*, Wien-Köln-Weimar, 1997.
- M (?) KRAVJANSZKY, Il Processo degli Usocchi, *Archivio Veneto*, seria V, sv. V, Venezia, 1929.
- Milan KRUHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb 1995.
- Sanja LAZANIN – Nataša ŠTEFANEK, Habsburg Military Conscription and Changing Realities on the Triplex Confinium (16th-18th Centuries), Drago Roksančić –

- Nataša Štefanec (ur.), *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium*, Budapest, 2000, 91-116.
- Minuccio MINUCCI, *Historia degli Uscocchi*, Venezia, 1683.
- Tomislav RAUKAR, Hrvatska na razmeđu XV. i XVI. stoljeća, *Senjski Zbornik*, 17, 1990, 5-13.
- Oskar REGELE, *Der oesterreichische Hofkriegsrath, 1556-1848*, Wien, 1949.
- Gerhard ROESCH, *Venedig. Geschichte einer Seerepublik*, Stuttgart-Berlin-Köln, 2000.
- Gligor STANOJEVIĆ, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973.
- Johann Weikhard VALVASOR, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Bd. IV. Laibach-Nürnberg, 1689. (korišteno izdanje: Rudolfswerth, 1877.-79.)
- Mirko VALENTIĆ, Razvitak Senja u okviru Hrvatsko-Slavonske Vojne krajine, *Senjski zbornik*, 1, 1965, 69-93.
- Franz VANIČEK, *Specialgeschichte der Militärgrenze*, Bd. I.i II, Wien, 1875.
- Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Serija: Österreichische Geschichte 1522.-1699. (ur. Herwig Wolfram). Teil I., Wien, 2003.

THE MILITARY BORDER AND THE REFORM PROCESS IN THE EARLY MODERN AGE,
WITH PARTICULAR REFERENCE TO THE COASTAL KRAJINA AND TOWN OF SENJ

Summary

Turkish forces before the "gates" of the Habsburg's world was a great "driving force" for the reform of the constitutional institutions and technical modernization, in order not only to increase the ruler's power, but also as an effective defence of the Empire. The impact of the Turkish invasion on the emergence of the political-state and financial instruments of the defence of the Holy Roman Empire of the German nationalities and Habsburg lands has been thoroughly researched. However, the impact of these developments on the Military Border and the development of its defence system, has been ignored, and not only in the standard works of the Austrian military historians about the Military Border. Therefore, the author explores how the developmental processes that were at work in the interior of the Habsburg countries reflected the Military Border:

The developmental processes, were primarily focused on the reform for the better functioning of the institutions of the Empire - administration, law, financial system and the armies, starting with Emperor Maximilian I, "the Last Knight" (1469-1519). The author believes, the term "modernization" can be applied to them within the meaning of "the expansion of civilization" (Alfred Heuss). The author established that Maximilian's reforms of the institutions of the Holy Roman Empire were also reflected in the Military Border. This resulted with the close connection of this area with the countries of Inner Austria. In the Military Border a centralized management system was introduced, which resulted in the "alienation" of the "Krajina" (region) of the Ban's Croatia and the militarization of the area, which would contribute to the formation of a separate identity of a "Krajišnik" (frontiersman). However, the author due to her available archival sources, in this text, is limited to the beginnings of the reform process,

which would be suspended in the 17th century due to the diversion of interest of the Habsburg rulers towards the Thirty Years War. After its end, the interrupted reforms would be re-connected, but not without visible traces of the previous delays. The continuation in the reforms will be the subject of a separate investigation..

Resistance developments, provided structure in the Military Border, officials who oppose the professionalisation of themselves and frontiersmen, because they lived off the war.

Protestant reformation and the requirements of the Protestant orders for religious freedom for all Protestants were the instrument of peer pressure on the rulers. In Krajina the Reformation was not affirmed. There effective ideas about the great act of the Crusades and the release of the "Christian heaven" from the Turkish yoke were powerful. Under the sign of the "battle against the enemies of Christianity" the Uskoks led their own war against the Venetian ships and subjects. Their explanation was even more convincing, as the Republic of Venice, one of the first "secularized" countries of Europe, due to their national interests secretly allied with "the enemy of Christianity" and in Europe it led an "anti-cleric" policy. Due to its opposition to the Roman Pope the Venetian Republic had been punished with the most severe canonical penalty, interdict, the prohibition to exercise Catholic religious ceremonies.

However the promoters of grand ideas of liberation no longer had a driving force, because of Inner Austrian conflicts between the classes and rulers and they could not count on outside help. The idea failed and because of that, as with every emerging "liberation action" it turned into a predatory campaign. This was reflected in the welfare of the frontiersmen of the Croatian and Slavonian Military Border. The author believes that we should deny the widespread topos that the frontiersmen were left at the mercy and were sacrificed for safety the Inner Austrian countries. Serbian historian Gligor Stanojević built his own views about Senj's Uskoks upon the hypothesis that they, like all of frontiersmen before and afterward "the Uskoks saga, they had to risk their heads, their lives for the defence of "foreign interests" and that the "Uskok battle" was a struggle for identity and their human dignity". On the contrary, sources suggest the claim that the countries of Inner Austria bore great financial, material and human burdens. The true weight of this burden can be understood only when one keeps in mind that financial and material assistance for manorial estates had to be provided by farmers and craftsmen, and urban residents. For every allocation for Military Border the Habsburg rulers had to combat with estates, and those, mainly Protestants, and every consent they charged with confessional concession. And the Habsburg rulers as their opponents, the Protestant classes of Inner Austrian countries fought not only for power and dominance, but also for survival and security. The term "dignity", with which Gligor Stanojevic ahistorically characterized Senj's Uskoks, can be translated as "the fundamental requirements of human existence." In this light, the objectives of the Court and court counsellors in distant Graz were almost identical with those of the coastal population. The two sides are not at opposite positions, nor were the frontiersmen just sacrificial lambs for foreigners needs: the frontiersmen defended the Military Border not only for foreign interests, but also for themselves and their communities and families.

Keywords: Military Border, town of Senj, coastal region, Early Modern Age.